

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Літвінова Юлія Сергіївна

**ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК
МАЛЮВАННЯ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

Галузь знань: 01. Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ Л.В. Пушкар,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної
і початкової освіти

« ____ » _____ 2020 року

Виконавець

_____ Ю.С. Літвінова

« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ.....	7
1.1. Художньо-естетичне виховання у філософській та педагогічній думці	7
1.2. Зміст, завдання і особливості художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку	18
1.3. Навчально-виховні можливості нетрадиційних технік малювання .	33
Висновки до першого розділу	42
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ.....	44
2.1. Критеріально-рівневе оцінювання та констатувальна діагностика художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку.....	44
2.2. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов художньо- естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання.....	52
Висновки до другого розділу.....	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації всього світового суспільства й нашої країни зокрема, постає потреба формування цілісної, духовно розвиненої особистості, здатної сприймати, розуміти та примножувати естетичні цінності. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення молодшої людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим великого значення набуває осмислення визначених питань естетичного виховання і естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

Саме дошкільна освіта є первинною ланкою духовно-культурного становлення та розвитку особистості. Безпосередньо у дошкільному віці відбувається залучення до пізнання навколишнього світу, активізації самостійності мислення; закладається підґрунтя естетичного ставлення до життя, художньо-естетичного виховання, основні навички культури спілкування, слухання та взаємодії у суспільстві.

Художньо-естетичне виховання дітей є невід'ємним компонентом сучасної дошкільної освіти в Україні та спрямовано на опанування дошкільниками, відповідно до віку, естетичним культурним досвідом. Ця позиція ґрунтується на положеннях Закону України «Про дошкільну освіту» (2001 р.) «Базового компоненту дошкільної освіти» (2012 р.) й інших нормативних документах України в галузі дошкільної освіти, а також на тезах Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» та програмах виховання дітей дошкільного віку «Дитина», «Українське дошкілля» та інших програмах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загально-педагогічний аспект вирішення проблеми художньо-естетичного виховання представлений у працях Г.Лабковської, Д.Лихачова, А.Макаренка, О.Рудницької, С.Русової, В.Сухомлинського, Є.Торошілової, К.Ушинського, Є.Флоріної, С.Шацького,

Г.Шевченка та ін.. У психологічному плані це питання розглядали Л.Божович, Л.Виготський, І.Запорожець, С.Рубінштейн, Б.Теплов та ін..

Значний внесок у розробку теорії художньо-естетичного виховання зробили К.Гальвецій, Л.Григорович, Д.Джола, І.Зязюн, М.Каган, Н.Миропільська, Б.Неменський, В.Орлов, Р.Оуен, В.Разумний, Ж.Руссо, А.Сен-Симон, Ш.Фур'є, В.Шацька, Г. Шевченко, А.Щербо, Д.Юм та ін.

У низці досліджень відомих науковців, які нині вже стали класичними (В. Бутенко, О. Дем'янчук, І.Зязюн, Л.Коган, С. Коновець, Б.Ліхачов, Н. Миропольська, Б. Неменський, О. Савченко, Г. Шевченко, Є. Фльоріна та ін.), йдеться про те, що одним із дієвих факторів естетичного виховання особистості виступає образотворче мистецтво. Проблема розвитку особистості засобами образотворчого мистецтва привертає увагу психологів, педагогів, мистецтвознавців (Е. Белкіна, Л. Виготський, Н. Голота, О. Дронова, Н. Зубарева, Т. Казакова, Н. Кириченко, С. Коновець, В. Котляр, В. Космінська, Л. Масол, Б. Неменський, Г. Сухорукова, Б. Юсов, Л. Янцур та ін.).

Актуальність означеної проблеми, її значимість для педагогічної теорії та практики, потреба у подальшій розробці проблеми, недостатність практичних методичних матеріалів щодо використання образотворчого мистецтва як засобу художньо-естетичного виховання дітей вибір теми магістерської роботи: **«Художньо-естетичне виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання».**

Мета дослідження – визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання.

Відповідно до мети визначено *завдання дослідження*:

1) з'ясувати теоретичні основи художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання;

2) розкрити навчально-виховні можливості нетрадиційних технік малювання у художньо-естетичному вихованні дітей молодшого дошкільного віку;

3) обґрунтувати критеріально-рівневе оцінювання та здійснити констатувальну діагностику художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку;

4) визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання.

Об'єкт дослідження – художньо-естетичне виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання.

Методи дослідження:

– *теоретичні* – аналіз науково-методичної літератури, нормативних програм з образотворчого мистецтва, узагальнення та порівняльний аналіз для визначення основних понять дослідження, з'ясування структурних компонентів, критеріїв, показників та характеристики рівнів художньо-естетичної вихованості;

– *емпіричні* – спостереження за процесом сприймання художніх творів, образотворчою діяльністю, вивчення дитячих малюнків з метою виявлення характеру їхнього ставлення до цієї діяльності, бесіда з малечею щодо їхньої обізнаності у галузі образотворчого мистецтва;

– *методи математичної статистики* – для опрацювання отриманих експериментальних даних.

Наукова новизна одержаних результатів: конкретизовано визначення художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку; уточнено критерії та показники художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку; набули подальшого розвитку ідеї використання засобів

образотворчого мистецтва, зокрема нетрадиційних технік малювання, в художньо-естетичному вихованні дітей молодшого дошкільного віку; визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці конспектів занять художньо-естетичного напрямку для молодшої групи закладів дошкільної освіти (ЗДО). Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані у системі педагогічної освіти з метою підготовки фахівців до художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку, а також вихователями закладів дошкільної освіти, методистами дошкільної освіти, студентами педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Апробація результатів та публікації. Основні положення магістерської роботи апробовано на VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» для студентів, магістрантів та молодих науковців (27 листопада 2020 року, Сум ДПУ імені А.С. Макаренка), на засіданні наукової проблемної групи «Проблеми формування музично-естетичної компетентності майбутніх фахівців у дошкільній та початковій освіті». Основні положення магістерської роботи висвітлено у 2-х публікаціях.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, основний текст – 65 сторінки. У тексті вміщено 1 рисунок та 2 таблиці. У списку 59 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ

1.1. Художньо-естетичне виховання у філософській та педагогічній думці

Однією з найважливіших складових духовно-культурного розвитку особистості людини, здійснення якої повинна забезпечувати держава, є її естетичне виховання. На думку О.Оніщенко, естетичне виховання доцільно розглядати з позицій естетики, педагогіки та етики, оскільки позначена проблема має багато аспектів і безпосередньо пов'язана зі структурою естетичної свідомості, та її складовими, як то: естетичним почуттям, естетичним смаком та естетичним ідеалом; також вона залежить від загальноосвітнього рівня людини, передбачає необхідність гармонійного розвитку, духовного вдосконалення особистості [34, с. 2].

Естетичне виховання у широкому філософському значенні, зазначає О. Прокопова, передбачає якісні зміни рівня естетичної культури об'єкта виховання, яким може бути як окрема особистість, соціальна група, так і суспільство в цілому. «Це безперервний процес, що триває впродовж життя людини, коли усуваються суперечності між рівнем естетичної культури людства та володінням цією культурою (тобто естетичним досвідом) окремою особистістю у кожний конкретний період її життєдіяльності. Це оптимальна форма оволодіння навичками творення та сприйняття краси, передачі естетичного досвіду індивіда шляхом цілеспрямованої діяльності» [41, с. 254-264].

У тій чи іншій формі до питання художньо-естетичного виховання науковці зверталися протягом усієї історії розвитку цивілізації. Для нашого дослідження важливо зосередити увагу на основних її етапах – античності, середньовіччі, Відродженні (Ренесансі), Новому часі та XIX–XXI ст., а також

проаналізувати специфічні особливості інтерпретації зазначеної проблеми. Вагомість і значущість такого виховання підкреслювали ще мислителі Стародавнього Сходу, Греції, Єгипту. Значний внесок у розробку теорії естетичного виховання зробили Я. Коменський, А. Макаренко, І. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, які вважали найефективнішим засобом музику, живопис та народну творчість. Використання зразків мистецтва у художньо-естетичному вихованні було предметом вивчення А. Верем'єва, І. Зязюна, О. Оніщенко, Є. Флоріної, С. Шацького О. Щолокової та ін.

Початковою школою художньо-естетичного виховання була міфологія, де міф, як вважають науковці, був універсальним інструментом виховання. Тут в єдності виступає естетичне і космологічне (слово «космос» означає світ, красу, гармонію): прекрасна вселенська гармонія, і людське життя вливається в цю гармонію. Біблійна міфологія ставить художньо-естетичне виховання на другий план, поступаючись місцем етичному [53; 11].

Питання художньо-естетичного виховання можна простежити ще в розробках великих античних філософів. Думки про художньо-естетичне виховання, що поєднує естетичне, моральне та інтелектуальне науковці знаходять у працях Піфагора, Геракліта, Платона та Аристотеля. Філософи періоду ранньої класики античної естетики, Піфагор та його послідовники, поряд з проблемами гармонії, числової пропорції, ставили проблеми теорії музики як головного засобу художньо-естетичного виховання. Піфагорійцям було властиво космологічне тлумачення всіх проблем естетики, космос в них виступає як втілення найвищої краси, а створена людиною річ розглядалася як імітація космосу [56]. За Гераклітом, свідчать філософи та історики, гармонія вважається основою краси. І гармонія, і краса мають космологічний характер, тобто вони лежать космосу та є присутньою у витворах мистецтва. Разом з тим, Геракліт вказує, що у сприйнятті гармонії і краси присутній ціннісний момент. Центральне місце в діалогах Платона займають філософські та педагогічні роздуми про виховання ідеального громадянина –

будівника й мешканця полісу. Пряме відношення до естетики мають його твори «Іон», «Держава», «Гіппій Великий» та ін. У праці «Держава» Платон говорить про систему загальнодержавного виховання, заснованого на музиці й гімнастиці та аналізує відношення митця до істини. Мистецтво, музика й поезія, за його думкою, повинні виховувати мужніх і сильних громадян [56].

Арістотель, не використовуючи відповідної термінології, звертався до питання вдосконалення естетичного рівня об'єкта виховання як конкретної особистості, так і суспільства в цілому. Введення давньогрецьким мислителем у теоретичний вжиток поняття «мімесіс» відкрило можливість спонукати митців зображувати дійсність не тільки такою, якою вона є насправді і якою її бачить художник, але й якою вона має бути. У зв'язку з аналізом проблеми художньо-естетичного виховання цікавою видається ще одна ідея Арістотеля. Згідно його концепції, наука і мистецтво належать до галузі теоретичного розуму, але давньогрецький філософ чітко розгалужував об'єкти дослідження, наполягаючи, що історик осмислює те, що дійсно відбувалося, а поет – що мало відбутися. Звідси – відомий вислів Арістотеля: «Поезія філософічніше і серйозніше за історію: поезія говорить про більш загальне, історія — про одиничне» [35]. Отже, на думку античного філософа, найефективнішим засобом естетичного виховання є мистецтво – духовна пам'ять людства. Саме ця орієнтація з урахуванням специфіки історичного контексту буде простежуватися в наступні періоди розвитку цивілізації.

В епоху Середньовіччя естетичним ідеалом правив аскетизм, життєві цінності обмежувалися сферою релігійності, а мистецьке життя – вимогами церкви. Джерелом естетичного життя вважались елементи богослужінь (церковний спів, музика), храмове мистецтво. Спираючись на ідеї давньогрецьких мислителів, середньовічні філософи вважали митця посередником між «божественним логосом» і людиною. Тому саме на мистецтво було покладено найвідповідальніше завдання – духовно-естетичне виховання, яке мали виконувати два найпопулярніші види мистецтва доби середньовіччя: архітектура та поезія. Мистецтво архітектури повинно було

естетично виховувати широку аудиторію: «Собор мав стати Біблією для неписьменної людини», поезія ж була орієнтована на еліту і через «насолоду слуху і розуму» давала уроки моральності [34; 22].

Новий етап осмислення проблеми художньо-естетичного виховання відбувається у добу Відродження. Науковці, аналізуючи цей період, враховують два важливі моменти. По-перше, великого значення у відповідний період набуває те, що митець втрачає свою залежність від Бога, і його феномен набуває власної самоцінності, а мистецтво, відповідно, перестає бути «тінню від тіні буття» і як наслідок – зміна парадигми в естетичному вихованні – орієнтація на світську культуру, а головне – зосередження уваги на реальній людській особистості, що стала об'єктом художньої інтерпретації в геніальних творах Мікеланджело, Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Дюрера та ін. [34; 22]. По-друге, епоха Відродження висунула в якості провідного – принцип гуманізму, відроджуючи принцип античної естетики: людина є мірою прекрасного. Необхідність універсальної освіти митця вплинула на теорію і практику художньо-естетичного виховання, яка висунула ідеал багатосторонньо розвинутої людини, що володіє науками, ремеслами, мовами, мистецтвами. Художньо-естетичне виховання розглядалося як засіб гармонійного розвитку особистості [34; 22]. Педагоги епохи Відродження (В. да-Фельтре, Ф. Рабле, Е. Роттердамський) наголошували на необхідності естетичного розвитку для всіх верств суспільства, на естетизації всіх компонентів виховання у їх зовнішніх проявах та внутрішній сутності [47, с. 42].

Педагогічна думка на територіях сьогodнішньої України в період між другою половиною XIV – першою половиною XVII століття відображалася у документах «Стоглавого собору, філософських трактатах професорів Києво-братської колегії», в усній народній творчості та вже у XVII столітті дотримувалась православної доховної традиції й відмовлялась від використання панівних до цього будь-яких дохристиянських та католицьких здобутків у сфері культури та освіти [47, с. 44].

Практика художньо-естетичного виховання в епоха Нового часу орієнтувалася на широку аудиторію. У цей історичний період було закладено основу естетичного руху, що досягає XVIII – початку XIX ст. і отримує назву Просвітництва. Цей часовий відрізок одержує особливої уваги у наукових дослідженнях щодо аналізу проблеми художньо-естетичного виховання.

Особливий внесок в історію художньо-естетичного виховання зробили видатні педагоги Я. Коменського та Й. Песталоцці. Вони вважали, що естетичне – важливий фактор виховуючого навчання і природовідповідності, тому що процес пізнання реального світу починається з чуттєвого сприйняття (ознайомлення), розумової переробки сприйнятного образу (розуміння), практичного застосування (використання всіх дорих та корисних речей). Провідною гармонічною установкою був принцип гармонічного розвитку людини. Я. Коменський пропонував розвивати у дітей музичні уміння, використовувати в розвитку мовлення вивчення напам'ять віршів або рим. У дидактичному посібнику «Видимий світ у малюнках» він рекомендував розвивати у дітей почуття краси «живої і звукової абетки» природи [17]. Художньо-естетичне виховання було наскрізною темою в «трудовій» педагогіці Песталоцці і поділялось ним на дві ступені: нижчу – формальну (елементарні навички чуття, форм відчуття предметів, звуків) та вищу – духовну (розуміння мистецтва). Перевагу надавав співу та малюванню. Роль педагога, на його думку, в художньо-естетичному вихованні важлива на початковому етапі як такого, що дає поштовх, навички, виховання ж вищих художньо-естетичних здібностей повністю залежать від самої дитини [17, с.79]. Таким чином, Я. Коменський пропонував розвивати у дітей музичні уміння та виучування напам'ять вірші або рими; у свою чергу Й. Песталоцці вважав, що необхідно приділяти увагу звуку та малюванню, а основними ідеями розвиваючих цілей та завдань виховання він вважав впровадження своєї теорії елементарної освіти, яка розподілялась на теорії розумового, фізичного та морального виховання.

Одним із фундаментальних понять у структурі проблеми художньо-естетичного виховання є естетичний смак. Проблема естетичного смаку аналізується в теоретичних працях Й Готшеда («Досвід критичної поетики для німців»), Д.Юма («Про норму смаку»), К. Гельвеція («Про людину, її розумові здібності та її виховання»). Саме поняття «естетичного виховання» було введено Й. Шіллером у праці «Листи про естетичне виховання людини», де він стверджував, що мистецтво має сформувати всебічно розвинену гармонійну особистість. Зіткнення просвітницьких ідеалів з дійсністю обумовили створення ним теорії «естетичного виховання» як засіб досягнення справедливого суспільного устрою [13].

Д. Юм у проблемі естетичного виховання виділяє виховання витонченого смаку і займається проблемою пошуку його норм на противагу існуючому виразу «про смаки не сперечаються», яка, як йому здається, може бути вирішена освіченими художніми критиками [59, с. 172; 55]. К.Гельвецій вважав, що мистецтво здатне запалити в людині «сильну пристрасть», пробудити яскраві і сильні враження, а уява і фантазія, які виникають при цьому, створюють вищу форму художнього насолодження, всього того, чого не достає людині в реальній дійсності. [8, с.133]. Ж.Руссо висловлював іншу точку зору. Мистецтво, на його думку, може впливати на зміну смаку, але воно не здатне впливати на характери людей [17].

Таким чином, у просвітників художньо-естетичне виховання виділилось в самостійну проблему, до того ж під художньо-естетичним вихованням розумілося не просто заняття мистецтвом і вміння сприймати його, а засіб залучення людини до культури взагалі.

Особливим виявився період XIX-XX століття, який відзначався працями таких педагогів як К.Ушинський, В.Сухомлинський, С.Русова, Є.Фльоріна, Л.Виготський, А.Макаренко, С.Шацький та ін.

Могутній вплив К. Ушинського позначився на розвитку багатьох галузей педагогічних знань – теорії виховання, дидактики, морального, фізичного, трудового виховання, методики початкового навчання. Особливої

уваги заслуговує розробка педагогом проблем естетичного виховання. Педагогічна спадщина К. Ушинського з проблем художньо-естетичного виховання досить багатогранна. В. Мосіяшенко зазначає, що у багатьох своїх працях педагог висвітлює різноманітні питання, що безпосередньо стосуються художньо-естетичного виховання, висловлює цікаві думки про співвідношення морального, етичного та естетичного, значення різних видів мистецтва у виховному процесі та про засоби естетичного виховання. Художньо-естетичне виховання він пов'язує з ідеєю народності, зі своїми поглядами на працю, рідну мову, усну народну творчість [32, с. 52].

Призначення художньо-естетичного виховання – розвивати в кожній людині її пізнавально-творчий потенціал, допомагати їй відкривати саму себе, знаходити ту суспільно корисну справу, яка з часом стане джерелом її вищого щастя. Прагнення до досконалості в сфері краси, на думку педагога, – це душевна потреба людини, а краса – це ставлення людини до об'єктивного світу, яке має бути творчим. Увести суб'єкт у сферу краси – означає ввести його у сферу творчості [52, с. 65].

В. Мосіяшенко детально аналізуючи спадщину К.Ушинського, констатує про виділення педагогом художньо-естетичні почуття і переживання як вищу категорію людських якостей. Вони є джерелом та імпульсом розвитку людського в кожній людині. Викликаний прекрасним, емоційно-естетичний стан залишає помітний слід у поглядах, мотивах поведінки, моральності людини. К.Ушинський неодноразово зазначав, що не можна обмежувати естетичне лише прекрасним. Потворне, низьке та бридке, яке існує в житті поряд з прекрасним, також викликає до себе певне естетичне ставлення. Уміння розібратися в різноманітних життєвих явищах – це вміння дати їм оцінку з естетичної і моральної точки зору [32, с. 53].

К. Ушинський відстоював широке коло засобів художньо-естетичного виховання – музику, живопис, природу, працю, зосереджуючи особливу увагу на заняттях музикою та живописом. Він радив «розбудити школу дзвінкою, дружною піснею». «У пісні... є взагалі не тільки щось таке, що

оживляюче й відсвіжуюче діє на людину, але й таке, що організує працю, що схиляє дружних співаків до дружного діла... У школі слід запровадити пісню: вона кілька окремих почуттів зливає в одне сильне почуття й кілька сердець в одне сильне почуваюче серце...» [52, с. 94]. Педагог був переконаний, що усі діти без винятку – пристрасні малювальники, і школа повинна задовольнити цю законну і корисну пристрасть. Малювання для дитини, на його думку, є найприємнішим відпочинком після розумової праці. Дитячі малюнки, різноманітні дитячі художні творчі роботи – це могутній засіб пробудження у дітей прагнення до досконалості в галузі краси. Оволодіваючи елементарними основами професійної художньої творчості, дитина виробляє в собі художній смак і розвиває здатність глибше сприймати і розуміти художні твори [52].

В.Сухомлинський вважав художньо-естетичне виховання одним із найважливіших напрямів педагогічної роботи, могутнім фактором зростання людини. Для всієї його творчості є характерним те, що він повсякчас використовує художньо-естетичний підхід: усі питання виховання й навчання дітей він розглядає крізь призму педагогічної етики та естетизму, причому провідне місце він відводить, образному, художньому мисленню. Без виховання естетичних почуттів, формування естетичних смаків та уявлень не може розвинутися необхідна загальна культура людини. Дитині необхідно допомогти розкрити таємниці природи, примножити її багатства, навчити оберігати її скарби. Важливо навчити дитину поринати в неповторний світ музики, мистецтва, розвивати її фантазію, творчу уяву, образне мислення [49].

В.Сухомлинський не лише теоретично узагальнив, але й практично довів нерозривну єдність естетичних почуттів людини з її світоглядними, моральними переконаннями. Педагог неодноразово наголошував, що без поетичної, емоційно-естетичної струминки не можливий повноцінний розвиток дитини. «...Добрі почуття сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються в праці, турботах,

хвилюваннях про красу навколишнього світу. Добрі почуття, емоційна культура – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням перших і найважливіших істин, одночасно з переживанням і відчуванням найтонших відтінків рідного слова. В дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів» [49].

Слід відмітити, що В.Сухомлинський надавав особливо великого значення в художньо-естетичному вихованні учнів музиці, живопису, казці. Він дбав про те, щоб його вихованці діставали світлі мажорні враження, які вже самі по собі повинні ставати могутніми засобами виховання людини. Це досягалося за допомогою яскравих полотен, доступних дітям за змістом і формою, виразно прочитаної народної казки, краси рідної природи [49].

Велику увагу в художньо-естетичному вихованні учнів В. Сухомлинський приділяє живопису. «Твори образотворчого мистецтва утверджують в юній душі почуття величі й краси людини, підносять особистість в її власних очах...Щоб розуміти, переживати й любити живопис, людині треба пройти тривалу школу почуттів... в світі природи» [48, с. 434]. На найкращих зразках живопису й музики у школярів виховується вміння цінувати справжню людську красу, нетерпимість до приниження людської гідності. Музика й живопис сприяють формуванню в дитини кращих людських якостей. Вони – могутній засіб виховання [48]. Великого значення в художньо-естетичному вихованні учнів В. Сухомлинський надавав також зовнішньому вигляду і оформленню класів. Кожна картина, кожне унаочнення повинні допомогти учням сприймати слова вчителя, глибше усвідомити матеріал, який вивчається [48].

Отже, творча спадщина В. Сухомлинського має різноплановий багатоаспектний характер, основу якого становлять його педагогічні погляди, досвід і переконання. Він приділяв багато уваги проблемі художньо-естетичного виховання дітей. Сучасним педагогам, які ведуть дитину в світ

прекрасного – музики, живопису, природи, народних ремесел та традицій, – важливо не забувати, що праця вчителя має бути визначена чіткими напрямками: розширення художньо-естетичного досвіду дитини, виховання в неї естетичного ставлення до дійсності та емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва; розвиток сенсорних здібностей учня, що великою мірою сприятимуть естетичному сприйманню довкілля та практичної діяльності людини; стимулювання художньо-образного мислення тощо. Своїми педагогічними працями В. Сухомлинський довів, що поглиблення чуттєвого світу засобами мистецтва сприяє вихованню людини, цікавої і корисної суспільству.

С. Русова пов'язувала теорію і практику художньо-естетичного виховання дітей з ідеями народності виховання і навчання. Вона вважала невичерпним джерелом для пробудження в дитині духовних сил усну народну творчість, ігри, свята, природу. Педагог допускала, що дитині треба давати якнайбільше естетичних сприймань – як природних, так і штучно-мистецьких. Вони розвивають не лише естетичний смак дитини, а й її фантазію, виповнюючи її свідомість красивими образами. Багато уваги у своїй програмі вона приділяла організації і проведенню свят, особливо народних. В кожному святі треба єднати народне, національне, культурне, фольклорне з загальнокультурним і давати щось естетичне, красне і радісне, веселе. С. Русова розглядала естетичне виховання в єдності з моральним, які в основі своїй об'єднані метою розвитку вищих почуттів [46].

Системний погляд на проблематику художньо-естетичного виховання запропонувала у своїх дослідженнях Є.Фльоріна, яка значну роль відводила художньому вихованню дітей на зразках мистецтва, розкрила своєрідність естетичного розвитку, охарактеризувала роль, місце, взаємозв'язок різних засобів естетичного виховання. На думку науковця, в художньому вихованні слід прагнути єдності емоційного і пізнавального сприймання змісту і форми, що допоможе уникнути надмірного захоплення формою, утилітарного використання мистецтва з пізнавальною метою, тобто втрати художнього

компонента естетичного виховання. Їй належить багато цікавих спостережень, які стосуються особливостей дитячого естетичного сприймання, образотворчої діяльності, використання іграшки, художнього слова у вихованні дітей [44].

Суттєво розширили спектр теорії і практики художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку дослідження психологів. Так, Л.Виготський відзначував, що в молодшому шкільному віці розвивається здатність іти від думки, уяви до дії та творчості, що відкриває простір для творчої діяльності: Одним з найважливіших питань дитячої психології і педагогіки вважається питання про творчість, про її значення для загального розвитку особистості дитини, її діяльності, психічних та соціальних змін. Вже у ранньому віці спостерігаються на думку психолога творчі процеси, які найкраще виражаються в іграх, яка є головним типом діяльності. У своїх працях автор приділяв багато уваги розвитку уяви, пам'яті, волі, емоцій в дитячому віці [6].

Аналізуючи особливості естетичного виховання, вчені зосереджуються на таких проблемах: розвиток самоконтролю дітей в образотворчій діяльності (Т. Доронова); ігрові методи у навчанні дітей образотворчої діяльності (Г. Григор'єва); ознайомлення дошкільників із творами живопису (Р. Чумічева); [44].

А. Макаренко вважав, що прагнення до прекрасного закладено в людині від природи, тому проблема естетичного (художньо-естетичного) виховання у його працях була досить широко представлена. Велике значення педагог приділяв формуванню у вихованців розумінню прекрасного, і це було предметом його постійної уваги. А. Макаренко неодноразово вказував на те, що педагогіка не можлива без естетичного розвитку вихованців. Він свідчив, що засобами естетичного виховання може бути музика, образотворче мистецтво, краса природи, художня література, кіно, театр, чистота, а також охайність у всьому, розкішна шкільна садиба, приємне

навколишнє оточення, естетичне оформлення класних кімнат, гарний одяг, естетика взаємовідносин у колективі [26, с. 34].

Якісно нові проблеми естетичного виховання постали перед психолого-педагогічною наукою наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., спричинені інформатизацією комунікативної сфери, переорієнтацією на масову культуру таких потужних носіїв естетичної інформації, як електронні ЗМІ (засоби масової інформації), Інтернет. Усе це значною мірою породжує конфлікт естетичних установок, поглядів, смаків, певною мірою деформуюче впливає на естетичний світ підростаючого покоління, вважають науковці [44].

На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури підтверджено, що проблема художньо-естетичного виховання була домінантою у дослідженнях з часів античності по сьогоднішній день. Наукова думка свідчить, що художньо-естетичне виховання є невід'ємним компонентом цілісного розвитку особистості. Художньо-естетичне виховання передбачає розвиток у людини почуттів прекрасного, формування вмінь і навичок творити красу у навколишній дійсності, вміти відрізнити прекрасне від потворного, жити за законами духовної краси. Не можна не враховувати, що сучасна дитина впевнено входить у світ нових інформаційних технологій. Проте серйозної уваги потребує художньо-естетичне виховання дітей молодшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти та у колі сім'ї.

1.2. Зміст, завдання і особливості художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку

Останнім часом відбуваються великі зміни у нашому суспільстві, які визначають нові соціальні замовлення на діяльність і оновлення усієї системи освіти й дошкільної зокрема. Законодавство нашої країни визначає дошкільну освіту як цілісний процес, спрямований на забезпечення цілісного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних задатків, нахилів,

культурних потреб. У зв'язку з цим існує потреба звертатися до художньо-естетичного виховання як до найважливішого засобу розкриття духовного потенціалу особистості, стимулювання її всебічного розвитку.

Педагогічні аспекти використання творів образотворчого мистецтва з певною метою були предметом пильної дослідницької уваги багатьох теоретиків і практиків (В. Алексеева, В. Вільчинський, С. Коновець, М. Лещенко, О. Мелік-Пашаєв, Т. Пеня, Ю. Протопопов, С. Раппопорт, Н. Рева, О. Рудницька, Н. Сакуліна, Г. Тарасенко, Т. Шуртакова, О. Щербаков, та ін.).

Художньо-естетичне виховання у широкому значенні розуміється у науково-педагогічній літературі як «формування естетичних якостей особистості через залучення до цінностей мистецтва, вітчизняної та світової культури»; у більш вузкому педагогічному значенні як «забезпечення спеціально організованих умов для духовного збагачення особистості засобами мистецтва, формування естетичної культури, світоглядних уявлень, ціннісних художніх орієнтацій у соціокультурному просторі» [28, с.4-5].

На думку Л. Калініної естетичне виховання – це складова процесу розвитку особистості, спрямованого на формування естетичних почуттів, потреб, смаків особистості за умов її активної діяльності у всіх сферах життя (у тому числі й у мистецтві); місце, роль, мета і завдання естетичного виховання зумовлені епохою і конкретним соціальноекономічним рівнем розвитку естетичної та педагогічної думки; досягненням у цій сфері є формування основних засобів, форм і методів естетичного виховання; головне ж завдання естетичного виховання – формування художньо-естетичних і творчих здібностей [14, с.24].

Естетичне виховання – процес цілеспрямований, тому педагогічною наукою визначаються конкретні його цілі. Мета естетичного виховання, зазначається у навчальному посібнику О. Пермякова та В. Морозова «Педагогіка», – формувати естетичну культуру особистості [36 с. 100]. Крім того, метою естетичного виховання є формування різноманітних естетичних

відносин, що формуються в процесі виховної діяльності. Психологи та педагоги вважають, що здатність до естетичного сприйняття світу доступна вже з раннього віку; її розвиток і вдосконалення досягається за допомогою емоцій, почуттів, переживань. Характерною рисою дошкільного віку є емоційна вразливість, відгук на прекрасне та незвичне. Повноцінні естетичні почуття не можуть виникнути одразу. Емоційний відгук є першою сходинкою в складному процесі їх становлення. «Чим більше буде у дітей зустрічей з прекрасним, тим скоріше сформується гама індивідуальних естетичних переживань, що згодом виявиться в здатності співпереживати. Ранні емоційні переживання, пов'язані з естетичними сприйманнями, як правило, є підвалиною подальшого розвитку дитини. Вони, зазвичай, запам'ятовуються на все життя» [5 с. 23].

Зміст естетичного виховання діалектично пов'язаний з такими поняттями, як естетичне сприйняття, естетичні судження, естетичні знання, естетична культура, естетичні ідеали, естетичні почуття, естетичні переживання, естетична насолода, естетичні смаки, естетична діяльність. У комплексі ці категорії розкривають сутність естетичного виховання, розширюють його палітру, становлять його структуру (Рис. 1.1).

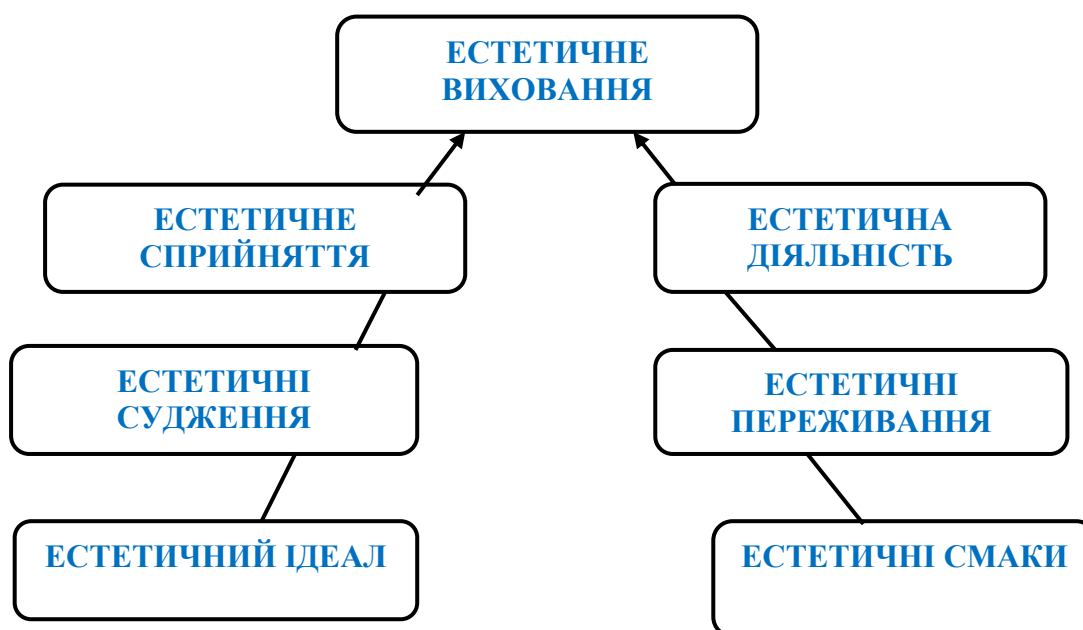

Рис. 1.1. Структура естетичного виховання [20 с. 306]

Сприйняття – початковий етап спілкування з мистецтвом і красою дійсності. Від його повноти, яскравості, глибини залежать всі наступні естетичні переживання, формування художньо-естетичних ідеалів і смаків. Проявляється сприйняття у спостережливості, у вмінні помітити найбільш суттєве, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу. Діти схильні до загостреного естетичного сприймання, тому, вважають науковці й педагоги треба весь час розвивати це, давати змогу відчувати радість від побаченого, відкритого. Естетичне сприймання сприяє якнайкраще розвитку естетичних почуттів [20 с. 306].

Естетичні почуття, у свою чергу, виражаються у схвалюванні людини, відчутті нею насолоди від сприйняття творів мистецтва, краси природи, у прагненні до активної творчої діяльності у сферах мистецтва. Естетичні переживання – це почуття людини, що пов'язані з конкретними предметами, явищами, які сприймає особистість. Естетична насолода проявляється у відчутті задоволення від участі у творенні прекрасного. На думку Ф. Шміта, учитель мав допомогти учневі накопичити запас ясних, повних і відповідних дійсності образів, а також розвинути звички, які б сприяли набуванню й сприйманню цих образів. Для цього слід було дозволити дітям різними органами чуття пізнавати реальний світ (замість студіювання книжок), розвивати моторику не лише в іграх, а й у праці, та навчати їх мистецтву, зокрема малярству. Ф. Шміт доводив, що малярство – не примха чи забавка, як багатьом здавалося, а біологічно й соціально важлива діяльність, що є наслідком розвитку зорової уяви, відповідно навчання малярству розвиває здатність до утворення та виявлення конкретних зорових образів [58]. Естетичні знання впливають, як вважає П. Підкасистий, на сприйняття й оцінку прекрасного у навколишній дійсності, становленню естетичних ідеалів і смаків, а також оволодіння тими вміннями й навичками, що дозволяють здійснювати естетичну, художньо-творчу діяльність [37, с. 64].

У процесі естетичного виховання важливо розвивати естетичні судження, які передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища,

дослідники рекомендують не нав'язувати дітям своїх міркувань, а допомагати їм виявляти самостійність в оцінці тих чи тих предметів і явищ з погляду їх естетичної цінності. Тільки згодом, з досвідом формується певний естетичний ідеал як своєрідний зразок, із позицій якого особистість оцінює предмети, явища навколишньої дійсності. На думку Н. Вітківської, Д. Джоли, В. Лозової та ін., естетична культура передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в оточуючий людину світ, оберігати природну красу [20; 4; 24].

Естетичний ідеал формується згодом з досвідом, і є своєрідним зразком, з позицій якого особистість оцінює певні явища, предмети навколишньої дійсності. Цей зразок відображає певні уявлення людини про красу, підкреслює критерії, за якими варто оцінювати ті чи інші явища, предмети. Крім того естетичний ідеал не позбавлений впливу індивідуальних суджень. На основі естетичних знань, сприйняття, почуттів, ідеалів, суджень формується естетичний смак – стійке, емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, яке має вибіркового суб'єктивний характер. Ця категорія також пов'язана з індивідуальним баченням та індивідуальним сприйняттям [20].

Художньо-естетичне виховання проникає в усі сфери дитячого життя, воно забезпечується всіма ланками виховання і використовує багатство і різноманітність його засобів. Поняття «естетичне виховання» у педагогічній літературі розкладається як невід'ємна складова ідейного, трудового, морального, фізичного виховання, як систематичне, науково умотивоване звертання до людських емоцій, які розвивають у дітей такі здібності, що сприяють не тільки естетичному сприйняттю прекрасного у житті і мистецтві, а й роблять кожного з них творцем естетичних цінностей.

За ствердженням В. Сухомлинського, все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його, оскільки сприйняття і

розуміння прекрасного починається у дитинстві. Перші кроки у безмежному, складному і загадковому світі дитина робить у дошкільному віці [48].

Т.Танько та М.Чернявська у праці «Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина ХХ століття)» проаналізували та узагальнили досвід (реалізація змісту, форми і методи) естетичного виховання дітей у вітчизняних дошкільних закладах освіти та визначили перспективи використання позитивного досвіду минулого в сучасних умовах реформування національної освітньої системи. Ними був проведений аналіз діяльності дошкільних навчальних закладів на різних етапах розвитку дошкільної освіти та засвідчено, що зміст естетичного виховання на різних етапах реалізовувався в процесі спеціально організованої навчальної діяльності (на заняттях), спільної діяльності дітей і вихователів (ігрової, зображувальної, конструктивної) та самостійної діяльності дошкільників (ігрової, самостійної художньої творчості). Автори зазначають, що художня творча діяльність дітей поєднувала всі види зображувальної діяльності (малювання, ліплення, аплікацію), мовну, словесну творчість, музичну діяльність, конструювання, художню працю, тобто узагальнювала весь інтелектуальний і естетичний досвід дитини [51].

У педагогічних поглядах С.Русової культ краси, як основна категорія естетичного виховання, також посідає чільне місце. Виховання почуттів краси – одне з основних завдань батьків, вихователів, педагогів. «Краса – то є гармонія, від естетичних вражень ця гармонія, упорядкованість переходять в серце дитини, утворюють звички, виявляються в красі поведінки, в граціозності усіх рухів, в гармонійності вчинків, утворюють смак до всього гармонійного» – такий шлях формування в душі дитини почуття краси накреслила С.Русова. Формулюючи завдання естетичного виховання, автор зазначала, що воно має «проводитися в згоді з розвитком і других частин душі і розуму, щоб виробити з дитини цільну особу...» [45]. Естетичне виховання вона розглядала в єдності з моральним. Головне завдання естетичного виховання вона вбачала в тому, щоб «...розвинути свідомість,

смак естетичний задля найкращого приймання художніх вражень», розвинути «почуття краси, вимоги гармонії і в житті, і в душі своїй, і в творах майстрів, і в наших власних творах і вчинках» [45, с. 43].

Завданнями естетичного виховання, на думку Т.Поніманської, є формування естетичного ставлення до дійсності, естетичних уявлень і суджень. Естетичне сприймання дійсності спирається на чуттєвий аспект речей – їх колір, звук, форму, що зумовлює необхідність розвитку сенсорної культури дітей. Естетичне сприймання виникає лише за емоційного ставлення до того, що дитина сприймає. За правильного педагогічного керівництва усі види мистецтва, природи, побуту сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності [38, с. 123].

Як зазначають Н. Лисенко та Н. Кирста, естетичне виховання є однаково важливим для дітей різних вікових груп. Нерідко художні враження, отримані дитиною, залишаються в її пам'яті на все життя. Науковці стверджують, що добору найефективніших методів роботи з дітьми на заняттях і в їх самостійній художній діяльності сприяє врахування вікових особливостей, зокрема у використанні форм і засабів впливу [23, с. 206]. Ми згодні з науковцями в тому, що саме образотворче мистецтво (декоративно-ужиткове, живопис, графіка, скульптура) дає змогу безпосередньо осягати конкретно-чуттєве багатство світу, розмаїття його форм, «зупинити мить» і вдивитися в різні прояви життя, осмислити їх суть і цінність [23, с. 217].

Всі позиції відносно всебічного, цілісного, естетичного або художньо-естетичного розвитку науковці переносять також на виховання. Це відбувається у зв'язку з тим, що науковці, розглядаючи естетичний та загальний розвиток дітей у педагогічному аспекті, опираються на відоме положення Л. Виготського, що педагогіка «повинна орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку. Навчання добре лише тоді, коли воно іде попереду розвитку» [7; 54, с. 164]. Отже, всебічний розвиток і є результатом естетичного виховання, роблять висновок Б. Андрієвський та Т. Голінська. «У повній мірі це можна реалізувати тільки

тоді, коли буде забезпечено оптимальний зв'язок загального і специфічного розвитку особистості, врахування особливостей провідної естетичної діяльності... Суть специфічного шляху полягає в тому, що виховання здійснюється в процесі виконання таких видів діяльності, кожен з яких цілеспрямований на естетичний розвиток і здійснюється через організацію спеціальних видів діяльності. Іншими словами, опанування основ наук, пізнавальна діяльність – опосередковують шлях естетичного виховання» [1, с. 17-18]. Тобто, можемо констатувати, що образотворча діяльність (зокрема малювання нетрадиційними техніками), сприяє як естетичному, так і загальному розвитку, що, у свою чергу, здійснюється через художньо-естетичне виховання.

Естетичне виховання дітей під впливом різних методів і прийомів дає різний результат, вважають Н. Лисенко та Н. Кирста. В естетичному досвіді дитини разом з виявленням уяви, емоцій, практичних здобутків творчої діяльності, досягаються й результати вирішення кожним педагогом основних завдань естетичного виховання:

- «розвиток естетичного сприймання, почуттів і уявлень дітей засобами мистецтва, природи, організації побуту тощо;
- розвиток безпосередніх естетичних переживань – основи для формування естетичної чутливості;
- залучення дітей до діяльності в галузі мистецтва;
- формування першооснов естетичного смаку, оцінної діяльності з виокремлення красивого (некрасивого) в оточенні, стосунках з однолітками й дорослими тощо;
- розвиток художньо-творчих здібностей, естетичних потреб та інтересів, естетичних почуттів і прагнень, естетичного ідеалу» [23, с. 207]. У нашому дослідженні щодо завдань художньо-естетичного виховання, також можемо констатувати такі позиції як і розвиток художньо-естетичного сприймання, почуттів, уявлень саме через спілкування з нетрадиційними

техніками малювання, через залучення до такої діяльності, що, в свою чергу формує смаки, ціннісні орієнтації та ін.

А. Гончаренко, О. Кононко, З. Плохій також характеризують дошкільний вік, як період становлення естетичного розвитку, що удосконалюється під впливом виховання, яке спрямоване на вирішення конкретних завдань, що впливають з мети естетичного виховання та його значення у розвитку особистості: формування естетичного ставлення до дійсності, елементарної естетичної свідомості, освоєння естетичної діяльності, розвиток загальних і спеціальних творчих здібностей дітей [18., с. 99].

Формування творчих здібностей особистості, художньо-естетичної культури, виховання естетичних смаків, почуттів, потреб набуває особливої цінності саме в дошкільному віці, оскільки знання, вміння та навички, компетенції, отримані в ранньому дитинстві, значним чином впливають на її подальший розвиток. Завдання та шляхи реалізації естетичного виховання дітей дошкільного віку визначені Законом України «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти, чинними програмами розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», «Українське дошкільля», «Дитина» та ін., в яких особлива увага акцентується на необхідності організації цілеспрямованого ознайомлення дітей із різними видами мистецтва в контексті загальнолюдської та національної культури [2; 39; 3; 40].

Зазначимо, що в усіх програмах розвитку, навчання й виховання дітей дошкільного віку виокремлено художньо-естетичний аспект, починаючи вже з раннього віку. Художньо-естетична складова присутня у вигляді читання й розповідей художніх творів, інсценування та драматизації за змістом творів художньої літератури, музики, а також образотворчої діяльності.

Як організована форма навчання й виховання художньо-естетична діяльність починається вже з першої молодшої групи. У молодшому дошкільному віці образотворча діяльність є одним із основних засобів художньо-естетичного та творчого розвитку дитини. Вона являє собою

специфічну форму активності, спрямовану на сприйняття, пізнання та створення художнього образу з метою естетичного пізнання світу за допомогою різних видів мистецтва. А найулюбленішою діяльністю малят є малювання, що стає першим досвідом вираження свого ставлення до навколишнього світу.

У Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» зазначено, що раннє дитинство – це особливий період у житті дитини, коли удосконалюється фізіологічні функції, обмінні та терморегуляційні процеси, діяльність серцево-судинної та дихальної систем, що зумовлює зниження частоти серцевих скорочень та дихання за хвилину. Змінюються антропометричні показники росту, маси тіла, форма грудної клітки, а також співвідношення між величиною голови, тулуба, кінцівок. На четвертому році життя триває удосконалення рухової сфери – у наслідок структурних змін у м'язових тканинах інтенсивно розвиваються моторні функції організму, зростає потреба в руховій активності та самостійних діях [40, с. 21-22].

Для нашого дослідження важливо звернути увагу на особистісний розвиток дітей молодшого дошкільного віку, коли вперше досягається «значення життя», розширюються знання про себе та довкілля, суттєво збагачується досвід. У цей період у дитини формується власний стиль поведінки та діяльності, здатність виділяти у собі схоже та відмінне від інших, типове та своєрідне. «Суттєво підвищується сприйнятливність дитини до зовнішніх впливів, зростає емоційна чутливість до них, здатність до елементарної вибіркової спілкуванні з об'єктами природи, з різними предметами та речами, людьми» [40, с. 34]. Крім того, у цьому віці дитина «... диференціює різні переживання і стани оточуючих людей (радість, смуток, гнів, сором, страх тощо) розпізнає їх за виразом обличчя, адекватно на них реагує, має елементарне пояснення кожному з них, вносить відповідно до стану дорослого корективи у власну поведінку, знає, чого від нього можна чекати... Поведінка стає правилодоцільною, усе більш довольною, організованою, керованою, контрольованою» [40, с. 35].

Дитина на четвертому році життя вже має певний емоційний досвід – в неї наявні всі емоції, які властиві дорослому; розрізняє емоційні стани людей навколо; стає більш урівноваженою, дещо стриманішою, проте реагує на події досить бурхливо, швидко змінює свій настрій. У цей період дитина володіє елементарними уявленнями про довкілля та саму себе; розширюється коло її інтересів, вона ставить усе більше запитань; формується елементарна система ціннісних орієнтацій, яка визначає її прихильне, байдуже або негативне ставлення до людей навколо, вибір товаришів або виду діяльності. Відбувається становлення довільної поведінки, а також урізноманітнюються види діяльності, особливого значення набуває сюжетно-рольова гра та чималу роль починають відігравати продуктивні види діяльності. [40, с. 36]. На нашу думку, саме ці особливості, допомагають більш ефективніше та результативніше працювати з дітьми з метою підвищення рівня художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку. Тому серед виховних основних освітніх завдань виокремлено наступні:

- виховувати позитивне ставлення до себе;
- формувати емоційну чутливість, здатність відгукуватись на потреби інших, запобігати душевній глухоті;
- виховувати оптимістичне ставлення до труднощів, плекати прагнення досягти успіху, доводити розпочату справу до кінця [40, с. 40].

У Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» надається психологічна характеристика дитини молодшого дошкільного віку, де зазначені зміни психічних процесів дитини цього віку. Зокрема описано, що на четвертому році життя відбуваються істотні зміни в характері та змісті діяльності дитини, розвиткові окремих психічних процесів у взаєминах із людьми. Малюкам притаманна *нестійкість уваги, підвищена емоційна збуджуваність*, яка найчастіше трапляється у грі. У художньо-продуктивній діяльності (у тому числі, малювання) діти переходять до обдуманого зображення предметів, проте способи реалізації задуму ще не досконалі [3, с. 52].

Крім того, у Програмі зазначено, що у ході предметної діяльності у дітей *розвиваються різні види відчуття і сприймання* (дитина сприймає колір, форму, величину та ін. якості предметів). В той же час, їх сприймання емоційне, активне, малята прагнуть потримати предмет у руках, погратися ним, але самостійно не визначають і не називають його ознак. Аналізувати предмети дитина може примітивно й за допомогою дорослих. У нашому дослідженні необхідно врахувати, що для цього віку характерне активне розгорнуте орієнтування у світі речей, єдність тактильного, слухового, нюхового сприйняття [3, с. 52].

У дитини цього віку наявне наочно-дійове *мислення*, коли вона мислить у процесі виконання тих чи інших дій, коли пояснення дорослого супроводжуються наочним показом. В той же час починає діяти наочно-образне мислення. Доволі інтенсивно розвивається *пам'ять*. Добре запам'ятовується тільки те, що було безпосередньо пов'язане з діяльністю, було цікавим та емоційно забарвленим. Достатньо нестійкою залишається *увага*. Її образи швидко змінюються під впливом зовнішніх подразників. Також вона функціонує поки дитина зайнята діяльністю. *Увага* має мимовільний характер: дитина не здатна тривалий час утримувати увагу на предметі. В той же час підвищується рівень уваги – коли дитину щось цікавить, вона може досить довго це розглядати. *Почуття й емоції* яскраві та ситуативні: дитина легко переймається переживаннями інших; емоції імпульсивно виникають і швидко зникають. Важливим вважаємо таку особливість, що у цей час формуються моральні якості: дитина починає розуміти, що можна, а чого треба робити. Цей час необхідно використати для виховання гуманних почуттів та елементарних уявлень про доброту, чуйність, взаємодопомогу, увагу до ровесників та дорослих [3, с. 52-53].

На окрему увагу заслуговують зазначені у Програмах розвитку дитини дошкільного віку освітні лінії, які окреслюють дитину молодшого дошкільного віку у світі образотворчого мистецтва. Так, у Програмі «Я у Світі» вікові можливості дитини молодшого дошкільного віку зазначено в

освітній лінії «Дитина у світі культури». Для нашого дослідження важливо зосередити увагу на розділі «Світ образотворчого мистецтва», де зазначено що естетичне ставлення дитини до світу стає багатограннішим, що виявляється у її ставленні не лише до природи та предметного середовища, а й до світу людей, до себе та власних продуктів образотворення. Досягнення художньо-естетичного розвитку в ранньому віці стають підґрунтям для молодшого дошкільника у орієнтуванні в тому, які зображальні засоби (лінія, пляма, мазок, відбиток; пластичність, стабільність або мінливість форми) можна отримати за допомогою того чи іншого знаряддя (олівець, пензлик, глина, будівельний матеріал, природний матеріал).

Молодших дошкільний вік характеризується тим, що дитина здатна до цілісного та емоційного сприймання образів мистецтва, елементарного усвідомлення змісту твору; вона порівнює художні образи між собою, співвідносить їх із відповідними явищами дійсності, робить перші узагальнення. Цей віковий період науковці визначають як «процесуальний» у художньо-естетичному розвитку дитини, її образотворчій діяльності та творчому самовираженні. «Відбувається поступовий перехід від зображення дифузного цілого до зображення частин, деталей. Дитина усвідомлює себе володарем простору, площини, кольору, форми, матеріалу – творцем образу» [40. с. 81]

У розділі «Світ образотворчого мистецтва» відносно особливостей художньо-естетичного розвитку скоординовані наступні виховні завдання:

- «виховувати цілісне ціннісне художньо-естетичне ставлення до світу та мистецтва як джерел творчих задумів;
- формувати цілісне художнє сприймання на основі емоцій та переживань, викликаних зовнішнім виглядом предмета, об'єкта, явища;
- виховувати інтерес до творчості художника;
- плекати ціннісне ставлення дитини до себе як оригінального творця красивого засобами художньої діяльності;
- розвивати витончене колористичне світосприймання;

– виховувати культуру художньо-естетичного самовираження» [40, с. 88].

Аналогічні позиції щодо художньо-продуктивної діяльності в образотворчому мистецтві зазначено у Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Зокрема, у цьому віці: формується стійкіший інтерес до образотворчого мистецтва; всі психічні процеси стають досконалішими; розвиваються естетичні почуття; дитина обстежує предмети за допомогою органів зору та дотику; поглиблюються її знання про форму, величину; вона в образотворенні намагається передати характерність образів, що потребує вдосконалення формотворчих рухів, їх диференціювання та уточнення [3, с. 132].

Таким чином, у програмах виховання й розвитку дітей дошкільного віку конкретизуються наступні завдання:

1. Розвивати творчі здібності дітей:

- формувати сенсорні здібності;
- формувати цілеспрямоване аналітико-синтетичне сприйняття зображеного предмету, явища;
- формувати узагальнене уявлення про однорідні предмети і способи їх зображення;
- навчати технічним прийомам і способам зображення в різних видах образотворчої діяльності;
- формувати здатність оперувати уявленнями, використовувати їх на основі накопичених знань, досвіду і уявлення для створення самостійних образотворчих робіт, вносити ініціативу в задум, зміст, форму зображуваного.

2. Розвивати пізнавальну активність дітей:

- виховувати бажання оволодіти знаннями й способами дій, досягати поставленої мети;
- підтримувати взаємозв'язок між образотворчими заняттями і заняттями по ознайомленню з навколишнім світом.

3. Виховувати культуру діяльності, формувати навички співробітництва:

- створювати сприятливий емоційний клімат у групі;
- організовувати роботу за підгрупами з метою індивідуалізації та диференціації процесу навчання;
- залучати дітей до активного обговорення наступної діяльності на заняттях і можливості використання готових робіт у повсякденному житті;
- створювати умови для загальної образотворчої діяльності дітей, навчати правилам і засобам спілкування, які дозволяють вступати в контакти;
- виховувати в дітей інтерес до образотворчого мистецтва свого товариша, взаємоповагу і взаємодопомогу [2; 18; 39; 40].

Отже, на основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що художньо-естетичне виховання *зміст художньо-естетичного виховання* пов'язаний з такими поняттями, як естетичне сприйняття, естетичні судження, естетичні знання, естетична культура, естетичні ідеали, естетичні почуття, естетичні переживання, естетична насолода, естетичні смаки, естетична діяльність. Крім того, зміст художньо-естетичного виховання реалізовується в процесі спеціально організованої *навчальної діяльності* (на заняттях), *спільної діяльності дітей і вихователів* (ігрової, зображувальної, конструктивної) та *самостійної діяльності дошкільників* (ігрової, самостійної художньої творчості).

Завдання художньо-естетичного виховання: виховувати цілісне ціннісне художньо-естетичне ставлення до світу та мистецтва; формувати цілісне художнє сприймання на основі емоцій та переживань; виховувати інтерес до творчості художника; плекати ціннісне ставлення дитини до себе як оригінального творця красивого засобами художньої діяльності; формування першооснов естетичного смаку, оцінної діяльності з виокремлення красивого (некрасивого) розвивати витончене колористичне світосприймання; виховувати культуру художньо-естетичного

самовираження; розвиток художньо-творчих здібностей, естетичних потреб та інтересів, естетичних почуттів і прагнень, естетичного ідеалу.

Художньо-естетичне виховання дітей молодшого дошкільного віку повинно спиратися на такі *психолого-педагогічні особливості*: формується стійкіший інтерес до образотворчого мистецтва; всі психічні процеси стають досконалішими; поглиблюються естетичні почуття; розвиваються різні види відчуття і сприймання; інтенсивно розвивається пам'ять; почуття й емоції яскраві та ситуативні; притаманна емоційна збуджуваність; нестійкою залишається увага; увага має мимовільний, нестійкий характер; наявне наочно-дійове мислення.

1.3. Навчально-виховні можливості нетрадиційних технік малювання

У процесі закладання основ художньо-естетичної культури особистості вагоме місце належить дошкільному віку. Саме в закладах дошкільної освіти під час естетичного виховання діти ознайомлюються з культурним життям та важливими суспільними подіями, у них розвиваються пізнавальний інтерес і естетичні почуття, закладаються основи художнього-естетичного смаку, естетичних почуттів і прагнень, естетичного ідеалу. Але, як зазначають науковці (і ми з цим погоджуємось), складність може полягати в тому, щоб визначити й використати необхідні та дієві засоби впливу багатства художньої культури та всіх скарбів соціального процесу на формування людської особистості [41, С. 254-264].

Одним із головних завдань закладів дошкільної освіти можна визначити розвиток духовної культури дітей дошкільного віку через залучення їх до мистецтва, а значить виховувати їх емоційно сприятливими та естетично чуйними глядачами, цінителями, виконавцями, які будуть здатні до творчості і креативності, що стане важливою опорою у майбутньому та допоможе малечі про тягом усього життя.. Важливе значення у розвитку

духовної, художньо-естетичної культури дітей молодшого дошкільного віку має образотворче мистецтво, зокрема, один з основних його видів та найбільш естетичне й захоплююче заняття дошкільників – малювання.

Сучасні мистецтвознавці відносять образотворче мистецтво до групи «візуальних» мистецтв, в основі якого знаходиться «художнє відображення дійсності у наочних образах, що відтворюють об'єктивно існуючі властивості реального світу» [30, с. 137]. Ця схожість досягається у кожному виді образотворчого мистецтва особливими засобами, зокрема, у живописі (малярстві) – створенням зображення у двомірній площині за допомогою кольорових матеріалів (фарб), шляхом світлотіньового моделювання та кольорових співвідношень. А через специфічні зображальні засоби створюється реальне враження та передається повнота цілісного образу, який, відображаючи оточуючий світ, а не копіюючи його, дозволяє досягнути «мистецтво бачити світ», цитує Г. Сотська у своїх працях В. Ракітіна [42.; 30 с. 137].

Унікальність та самобутність образотворчого мистецтва як засобу розвитку особистості полягає в тому, вважають науковці, що воно «завдяки своїй універсальності розвиває візуальний і сенсорний досвід поглиблює знання, інтенсифікує емоційно-почуттєву сферу, оперуючи при цьому основними художніми засобами, пов'язаними із зоровим сприйняттям (кольором, формою, простором і т. д.)» [10].

Науковці Г. Беда, М. Кириченко, Л. Любарська, Л. Лазарєв, М. Ростовцев та ін. зосереджують свою увагу на процесі художньо-естетичного розвитку особистості засобами живопису, композиції, а також малюнку. Г. Сотська спирається на думку В. Касіана відносно того, що саме малюнок є фундаментом не лише для всіх галузей образотворчого мистецтва, а й для всіх видів образного мислення, оскільки завдяки малюнку ми пізнаємо все, що нас оточує, малюнок допомагає передати свій задум вченому, техніку, педагогу і т.д. [25.; 30, с. 140].

Серед різноманітних видів образотворчої діяльності, якими оволодівають діти дошкільного віку, малювання займає провідне місце, зазначає В. Коляр. Його перевага полягає не тільки в тому, що воно забезпечує можливість відтворення уявлень та вражень про навколишню дійсність, починаючи з перших кроків залучення до цієї діяльності, воно, крім того, покладено в основу всіх інших видів образотворчої діяльності і сприяє успішності оволодіння ними [19, с. 87].

Для нашого дослідження важливо детальніше розглянути особливості та пріоритети використання малюнка (зокрема, нетрадиційних його технік) у художньо-естетичному вихованні дітей молодшого дошкільного віку. Малюнок у теорії й практиці образотворчого мистецтва розглядається як елемент образотворчої мови щодо діяльності дітей дошкільного віку і полягає «у відтворенні форми (в умовно площинному зображенні) об'єкта, пропорційних співвідносин його деталей та їх положення у просторі, окремих ознак пластики та динаміки» [19, с. 88].

Виходячи з вимог, свідчить В. Коляр, які пред'являються до малюнка як елемента образотворчої мови і як відповідного етапу оволодіння образотворчою діяльністю, вихователь має спрямовувати свої зусилля на розвиток здібностей до сприймання форми і оволодіння дітьми раціональними засобами її відтворення на площині. «Навчальний процес повинен бути підпорядкований усвідомленню дитиною необхідності відповідного відтворення форми, як ознаки, що несе в собі основну інформаційну і виразну функцію» [19, с. 88].

Як наголошує В. Котляр, формування уявлень про елементарні основи образотворчої мови невід'ємне від ознайомлення дітей із зображувально-виразними можливостями різноманітних матеріалів та прийомів роботи в тій чи іншій техніці. Традиційно у малюванні використовують такі техніки:

–*олівець графітний* (він рекомендується дітям здебільшого для виконання попереднього начерку об'єкта);

–*сангіна* – це олівець інтенсивного коричневого кольору (його використовують як для щільного покриття, так і для поступового переходу від насиченого до світлого відтінків);

–*пастель* – це м'які кольорові олівці (особлива цінність цієї техніки полягає в тому можливості досягти оксамитового й матового кольору);

–*олівці кольорові* в зображувальній діяльності дітей – один із найпоширеніших видів техніки, який використовується для досягнення рівномірного покриття поверхні зображення застосовуються прийоми штриховки та тушовки;

–*гумка* – вона застосовується не тільки для виправлення помилково нанесених або допоміжних ліній, виконаних графітним олівцем, але й для висвітлення відповідної частини зафарбованої поверхні зображення;

–*кольорові ручки (фломастери)* в діяльності дітей використовуються здебільшого для виконання лінійного зображення (перевага якого в тому, що він залишає на папері насичену лінію, не потребуючи для цього відповідних фізичних зусиль);

–*гуаш* – це компактні, непрозорі фарби, бо у більшості випадків до основного пігмента додають білила (при висиханні вони набувають матової оксамитовості);

–*акварель*, як і гуаш, відносять до груп клейових, лесировочних фарб, оскільки зв'язуючим компонентом пігменту служить природний прозорий клей, – гуміарабік і декстрин, який легко розчиняється водою [19, с. 89-92].

Котляр В. зазначає, що акварель – єдиний вид фарб, який відзначається своєю прозорістю, чистотою та яскравістю кольору. Хоч у практиці дітей дошкільного віку принципової різниці між технічними прийомами роботи гуашшю та аквареллю не існує, проте доцільне ознайомлення їх із особливостями роботи фарбами починати з гуаші, використовуючи для того деякі переваги цієї техніки. Найбільш поширеними прийомами роботи гуашшю і аквареллю у практичній діяльності дітей науковці та

мистецтвознавці вважають такі: мазок, заливка, розмивка (відмивка), прийом «роботою по-сухому», прийом «роботою по-вогкому» [19, с. 89-92].

Дещо відрізняються від традиційних технік сучасні нетрадиційні, які мають свої особливості й методика виконання й стають все більше популярними у теорії й практиці освітнього процесу. Так, нетрадиційні техніки відрізняються від звичайних тим, що не вкладаються в рамки вимог, вироблених і сформульованих дидактикою, на яких педагог не дотримується чітких етапів структурування уроку, традиційних методів і прийомів роботи. Ефективність нетрадиційних технік забезпечується за умов володіння вчителем методикою їх проведення та умілого використання таких технік у певній системі в поєднанні з традиційними формами роботи [27]. Про нетрадиційні техніки малювання згадують у своїх працях Т. Танько й М. Чернявська, коли розглядають зміст естетичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах. Зокрема, акцентується увага на використанні таких технік у закладах дошкільної освіти нашої Країни. З метою ознайомлення дітей з різноманітними формами і барврозвитку творчої уяви, фантазії дошкільнят, надання композиційних умінь побудови малюнків, поряд із традиційними формами зображувальної діяльності вони використовували нетрадиційні, зауважують автори. Це й малювання пальцем на вологому папері, й малювання свічкою, кляксографія, ліплення з паперової маси. Так, малюючи по вологому папері пальцем, умоченим у фарбу, діти вчилися поєднувати кольори для створення візерунків та декоративних оздоб, усвідомлювали створення різнобарвності фарб. Особливий інтерес викликало в дітей малювання пейзажів воском – створення контурних малюнків воском на кольоровому тлі. «Цікаво, що вплив естетичного змісту таких занять підсилювався звучанням народної музики» [51].

Як ми вже зазначали у параграфі 1.2., художньо-естетичного виховання малювання взагалі, так і малювання нетрадиційними техніками зокрема, мають велике значення для всебічного й цілісного розвитку дітей

дошкільного віку (для їх естетичного, розумового й морального розвитку).

Малювання сприяє розвитку художньо-естетичного бачення в предметі або явищі того, що становить його красу, характеризує його зовнішній вигляд. Сприймання та потім усвідомлення набуває характеру естетичного тоді, коли виникають естетичні почуття – хвилювання, радість, емоційне задоволення від сприйняття й відчуття прекрасного, виразного, що дає поштовх до бажання самостійно щось зробити, зобразити. Образотворча діяльність набуває характеру творення поступово, коли діти оволодівають різними техніками зображення, в чому саме нетрадиційні техніки допомагають підтримувати навимушеність розкутість та свободу творчого прияву, відкритість, що сприяє розвитку самостійності дітей дошкільного віку.

Таким чином, через застосування нетрадиційних технік малювання малеча опосередковано привчається до створення нового, неповторного й оригінального витвору мистецтва, у якому гармонують всі його частини: колір, лінія, сюжет. Тому результати зображувальної діяльності, такі собі «витвори мистецтва», не може бути поганим чи гарними, робота кожної дитини унікальна та неповторна.

Коли діти малюють нетрадиційними техніками – вони можуть використовувати не лише пензлі, олівці, фломастери, а також застосовують пальчики, долоньки, кулачки, стрічки, ватні палички, пір'я. А крім того можуть штампувати тичком, зібганою паперовою салфеткою, листям дерев, губкою, зубною щіткою. Маленькі художники можуть використовувати у своїй творчості окрім звичайних фарб – рельєфні, також крупи або малювати на яєчній шкарлупі. Це допоможе розширити образотворчі можливості дітей, сприятиме подоланню невпевненості та наданні сміливості при виконанні роботи, надасть оригінальності й унікальності малюнкам вихованців.

Науковці й практики відмічають, що завдання вихователя – допомогти дітям реалізувати потребу в самовираженні за допомогою образотворчого мистецтва, розвивати уяву дітей, формувати естетичне сприймання,

викликати позитивні емоції, що являється основою духовного здоров'я дітей. починаючи з молодшої групи діти навчаються правильно користуватися олівцями й фломастерами, знайомляться з акварельними фарбами та їх властивостями, закріплюють навички роботи з гуашшю, удосконалювати навички в ліпленні з пластиліну й глини, знайомляться з колажем, «пальчиковою палітрою», «чарівними малюнками» (парафіном), з використанням у малюванні трафаретів, печаток із картоплі, навчаються техніці ґратажу й монотипії. Педагоги і практики свідчать, що робота над малюнком виховує наполегливість, бережливе ставлення до індивідуальних і колективних творів, розвиває вміння насолоджуватись результатами своїми та товаришів.

Досить важливими для нашого дослідження стала позиція С. Сухорукової, О. Дронової, Н. Голоти та Л. Янцур щодо інноваційно-пошукових напрямів в галузі образотворчої діяльності, пропонуючи провести дискусію серед педагогів, професіоналів у галузі образотворчого мистецтва на тему «Проблема використання нетрадиційних технік малювання у практиці дошкільної освіти». Науковці зазначають, що традиційними техніками вважають ті, які вже виправдали себе в процесі навчання і ввійшли до змісту сучасних програм, а нетрадиційні – це нові техніки, досить відомі, але які ще не знайшли широкого застосування, хоча можуть бути досить ефективними для зображення певних тем та для розвитку дитячої творчості. Саме нетрадиційність дає можливість відійти від стереотипів, надати дитині максимальну свободу в її образотворенні. Автори свідчать, що нетрадиційні техніки досить прості в технічному плані, діти легко їх засвоюють і отримують задоволення від результатів. Вони також дають дітям унікальні можливості для експериментування, пошуків зображувальних матеріалів для втілення найсміливіших образів на папері, незвичайних фантазій, вражень, думок. Досить важливо, що дитина навчається дослідницькій поведінці в соціумі і, граючись, пізнає зображальні можливості різних матеріалів: вона малює пальчиком, листочком з дерева, долонею, стопою, пір'ям, кавою,

кашею в тарілці і на столі, водою з калюжі, мильними бульбашками, ниткою вмоченою у сік або фарбу, зеленку, яку мама залишила без нагляду тощо [50, с. 369-370].

Науковці та практики свідчать, що окремі нетрадиційні техніки створюють особливі виразні можливості для зображення певних тем чи образів. Так, у процесі малювання ялинки технікою «набивання» трикутного контуру клейовим пензлем, вмоченим у зелену фарбу, і наступним декоруванням її кольоровим клеєм із блискітками навіть діти молодшої і середньої груп здатні створювати досить виразні образи. У кінці дискусії пропонується зробити певні висновки, а саме: нетрадиційні техніки малювання відкривають широкі можливості для розвитку уяви як елементу творчих здібностей дитини (вони описані в мистецькій і методичній літературі); проблемою для педагога є визначення тем та змісту малюнків, які краще виконувати нетрадиційними техніками, розроблення методики їх застосування в малюванні дітей різних вікових груп [50, с. 370].

С. Сухорукова, О. Дронова, Н. Голота та Л. Янцур пропонують сформулювати гіпотезу інноваційного пошуку після осмислення знань теорії і практики, а саме: ефективний розвиток творчих здібностей дітей у процесі малювання нетрадиційними техніками можливий за таких умов: усвідомлення дітьми художньо-естетичної основи нетрадиційних технік малювання, розуміння їхнього естетично-ужиткового значення, доцільності використання в зображенні певних тем; порівняльного використання у практиці традиційного і нетрадиційного способів малювання для формування самопереконань дітей. Провідним завданням інноваційно-пошукової діяльності в цьому плані пропонується визначити розроблення і перевірку в експерименті програми роботи, спрямованої на ефективний творчий розвиток дітей на заняттях з малювання нетрадиційними техніками [50, с. 370-371].

Науковці відмічають необхідність суттєвих змін у методиці роботи з дітьми під час малювання творчих тем нетрадиційними техніками. В цій

методиці пропонується поєднувати творчі завдання різної складності, технічні хвилинки, ігри та вправи художнього змісту, художнє експериментування. Якщо використовувати подібні прийоми на кожному занятті, у подальшому діти зможуть отримати унікальний досвід творчої самореалізації, вони будуть досліджувати, фантазувати, поєднувати знайомі елементи в нові комбінації.

Діти мають почувати себе «дослідниками» і «творцями», зазначають автори. «Досвід свідчить про певні позитивні зміни, що відбуваються в художньо-творчому розвитку дітей під впливом застосування нетрадиційних технік малювання і методів активізації їхніх особистих творчих зусиль. Якщо на початкових заняттях спостерігаються розгубленість і безпорадність в їхній діяльності, то в подальшому – самостійніші, впевненіші й активніші художньо-пошукові дії» [50, с. 371].

Асоціативна уява дітей стає більш активною і продуктивною, оскільки застосовувані ними техніки малювання переважно базуються на домальовуванні нанесених, розмитих, розбризканих, роздмуханих плям різної форми, величини, кольору, конфігурацій, внаслідок чого і створювалися нові образи в малюнках. «У чомусь, намальованому нетрадиційним способом, діти навчилися вичленовувати та бачити предмети й об'єкти навколишнього світу. Вони практично засвоюють прийоми деталізації й акцентування в малюнку, способи вичленовування образів з початкового абстрактного зображення» [50, с. 371].

Таким чином, нетрадиційні техніки малювання, як складова образотворчих засобів художньо-естетичного виховання позитивно позначається на особистості дитини і допомагає вплинути на подальший загальний естетичний розвиток дошкільника: дитина навчається дослідницькій поведінці в соціумі і, граючись, пізнає зображальні можливості різних матеріалів; асоціативна уява дітей стає більш активною і продуктивною; здобувається унікальний досвід творчої самореалізації; стають самостійніші, впевненіші й активніші художньо-пошукові дії.

Висновки до першого розділу

Художньо-естетичне виховання молодшого дошкільного віку займає важливе місце у всій системі навчально-виховного процесу й відповідно у закладі дошкільної освіти тому, що воно впливає на розвиток не лише естетичних якостей дитини, а й на розвиток особистості в цілому: її духовних потреб, моральних ідеалів, особистих та естетичних уявлень, поглядів. Всі ці якості розвиваються у молодшого дошкільника під впливом різноманітних факторів.

Художньо-естетичне виховання молодших дошкільників розуміється як забезпечення спеціально організованих умов для духовного збагачення особистості засобами мистецтва, формування естетичної культури, світоглядних уявлень, ціннісних художніх орієнтацій у соціокультурному просторі (за Л. Масол). Основними завданнями художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку є: формування художньо-естетичного ставлення до дійсності, художньо-естетичних уявлень і суджень, почуттів, уявлень, основ естетичного смаку та здатності самостійно оцінювати твори образотворчого мистецтва і явища життя; освоєння дітьми художньо-естетичної діяльності; розвиток загальних і спеціальних художньо-творчих здібностей.

Художньо-естетичне виховання дітей молодшого дошкільного віку повинно спиратися на *психолого-педагогічні особливості*, серед яких: наявність наочно-дійового мислення; формування стійкішого інтересу до образотворчого мистецтва; удосконалення усіх психічних процесів; розвиток естетичних почуттів та різних видів відчуття і сприймання; інтенсивний розвиток пам'яті; яскравість та ситуативність почуттів й емоцій; емоційна збуджуваність; нестійкість уяви; мимовільний, нестійкий характер уваги.

У сучасній психолого-педагогічній науці і практиці дошкільної освіти існують різні підходи до використання образотворчого мистецтва: як складової духовної культури в роботі з дітьми молодшого дошкільного віку;

як засіб естетичного виховання в особистісному розвитку дітей та засіб виховання й навчання в художньо-творчій діяльності; як можливість розвитку естетичного смаку дитини; як спосіб формування естетичного ставлення до дійсності та духовного розвитку особистості дитини цього віку.

Отже, художньо-естетичне виховання дітей молодшого дошкільного віку передбачає формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності; здатність до творчого самовиявлення, яка вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного і систематичного розвитку.

Використання образотворчого мистецтва в процесі естетичного виховання дітей дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти. Як один із засобів емоційно-образного пізнання дитиною навколишнього світу та формування гармонійної культурної особистості, нетрадиційні техніки можуть стати ефективним засобом художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку. Ці техніки розвивають художньо-образне мислення, духовну культуру; активізують пізнавальні процеси; збагачує почуттєву сферу; посилюють емоційність сприймання; стимулюють розвиток творчих здібностей, творчої уяви, фантазії; формує елементи художньо-естетичного досвіду у дітей молодшого дошкільного віку, що стає запорукою її подальшого духовно-культурного розвитку.

Отже, нетрадиційні техніки малювання, як один з засобів художньо-естетичного виховання дітей у навчально-виховному процесі сучасного закладу дошкільної освіти має великий вплив на художньо-естетичний розвиток дитини молодшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ

2.1. Критеріально-рівневе оцінювання та констатувальна діагностика художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку

Метою дослідження є презентація педагогічних умов використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку. У процесі констатувального етапу нами було застосовано наступні методи дослідження: *теоретичні; емпіричні; методи математичної статистики.*

Оцінка художньо-естетичної вихованості досліджуваних дітей здійснювалася за критеріями, що є сутнісною ознакою, на основі якої здійснюють аналіз і порівняння отриманих показників означеної категорії.

Формування критеріїв нашого дослідження відбувалося з урахуванням специфічних особливостей нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей і відповідно до уявлень філософської, педагогічної й психологічної науки про єдність знань, почуттів і практичної діяльності. У процесі діагностики художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку (з опорою на дослідження Б. Андрієвського, Т. Голінської, В. Григоренко, М. Шиловой та ін.) ми враховували такі позиції:

– художньо-естетичне ставлення до мистецтва дітей молодшого дошкільного віку обумовлене наявністю здібностей до естетичного сприйняття, пізнання об'єктів навколишньої дійсності і творів образотворчого мистецтва з позиції присутності або відсутності в них естетичного початку. *Художньо-естетичне* в цьому може бути представлене: наявністю ознак зовнішньої краси (колір, колорит, форма, ритм, виразні деталі тощо);

наявністю ознак, що визначають «сутнісну приховану красу», гармонію об'єкта у системі його відносин зі світом (доцільність, корисність, цілісність, структура, відповідність тощо); наявністю ознак, що визначають індивідуальну своєрідність, неповторність, самоцінність суб'єкта – єдність зовнішньої і внутрішньої краси;

– в основі механізму естетичного пізнання полягає порівняння співвідношення виділених характеристик об'єкта з еталоном «краси» і процес «відкриття» суб'єктивної значущості образотворчого об'єкта. Відповідно до здатності дітей виділяти ознаки краси обраного об'єкта, емоційно переживати і реагувати на естетичне переживання, визначені умовні рівні художньо-естетичної вихованості, що враховувало очевидні індивідуальні відмінності цього сприйняття у різних дітей;

– рівень розвитку художньо-естетичного сприйняття (милування) та відтворення визначається здібностями дитини – до прояву емоційної реакції на об'єкт; до естетичної думки про об'єкт художнього твору, його аргументацію, до естетичної оцінки об'єкта, її аргументації;

– якість сенсорно-вербальної реакції на мистецтво реалізується у чіткості розподілення естетичних властивостей творів, об'єктів інших видів мистецтв та навколишнього середовища; точність (адекватність) словесної оцінки; здатність синтезувати власні враження; влучність у визначенні емоційно-образної складової сприйнятого дітьми естетичного об'єкту;

– емоційність реагування на художні образи мистецтва; уміння створювати цілісний чуттєвий образ; усвідомленість власних почуттів, що виникли у результаті сприймання дітьми художньо-естетичного образу; уміння визначити естетичні якості навколишнього та виразні засоби образотворчого мистецтва, що зумовлюють різноманітні почуття;

– оригінальність, винахідливість художнього відтворення світу, притаманні прагнення висловити власні почуття у розмаїтті видів художньо-творчої діяльності; активність, самостійність, ініціативність у власній творчій діяльності; широта творчої інтерпретації естетичних вражень [9].

Б. Андрієвський та Т. Голінська серед основних критеріїв (показників) оцінювання естетичного розвитку дітей молодшого шкільного віку визначають наступні: художнє вприйняття навколишньої дійсності і творів мистецтва, наявність певної суми естетичних знань, уміння естетичних оцінок і суджень, наявність художньо-естетичних умінь і навичок, розвиток творчих здібностей [1, с. 72-73]. Ми врахували ці позиції науковців під час визначення критеріїв та показників художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку, але приймали до уваги саме особливості їх фізичного та психічного розвитку, про що було зазначено у параграфі 1.2.

На думку М. Шиловой, критеріями естетичної вихованості особистості дитини у процесі формування естетичної потреби є:

- по-перше, широта естетичної потреби, тобто спроможність особистості естетично ставитися до якомога більшого кола явищ дійсності;
- по-друге, якість естетичної потреби, що виявляється у рівні естетичного смаку та ідеалу;
- по-третє, активна творча діяльність (як виконавча, так і авторська), що стосується не тільки мистецтва, але й всіх форм діяльності [57, с. 58].

Для проведення експерименту було обрано молодшу групу «Калинка» дошкільного навчального закладу «Ромашка» села Петрівка-Роменська, Гадяцького району, Полтавської області. Експериментом було охоплено 13 дітей у віці 3-4 роки. Зазначимо, що у зв'язку з обмеженою кількістю дітей у групі ми не змогли поділити їх на контрольну та експериментальну групи, що навчалися б паралельно. Тому для проведення дослідної роботи планувалось використати відому в практиці педагогічних досліджень технологія *умовно паралельного експерименту*, коли контрольною виступає група дітей, що навчалася на рік раніше експериментальної групи. У такий спосіб ми порівнювали б результати, отримані в поточному році, з результатами попереднього року.

Паралельно було зроблено спробу визначити підготовленість вихователів до використання нетрадиційних технік малювання в освітньому

процесі та готовність й бажання допомагати у цьому процесі батьків керівник гуртка «Живопис» з образотворчого мистецтва (Додаток А).

Експериментальне дослідження тривало два місяці (лютий-березень та червень-серпень) 2019-2020 навчального року і здійснювалося у два етапи (констатувальний, та елементи формувального).

Метою констатувального етапу дослідження було вивчення рівнів художньо-естетичної вихованості дітей молодшої групи «Калинка» дошкільного навчального закладу «Ромашка»

З метою детального вивчення стану художньо-естетичної вихованості досліджуваних дітей були визначені компоненти, критерії та показники (Табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії та показники художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку

Компонент	Критерій	Показники
Когнітивний	Художньо-естетична обізнаність	Наявність елементарних естетичних знань та вражень, прояв інтересу до творів мистецтва
Ціннісно-спонукальний	Емоційно-пучуттєва реактивність	Здатність емоційно переживати та оцінювати естетично значущі предмети, явища та твори образотворчого мистецтва й насолоджується ними
Творчо-результативний	Творча дієздатність	Готовність до художньо-естетичної діяльності та творчості

Основними критеріями визначено: *художньо-естетичну обізнаність емоційно-пучуттєву реактивність, творчу дієздатність*, які відповідають компонентам: когнітивному, ціннісно-спонукальному, творчо-результативному.

Визначено три рівні естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку: низький, середній, достатній. *Низький рівень* характеризується відсутністю елементарних естетичних знань та вражень, невеликого прояву інтересу до творів мистецтва; браком емоційного відгуку,

байдужістю до малювання. *Середній рівень* має такі ознаки: освоєння техніки малювання відбувається за допомогою дорослого, відчувається фрагментарна наявність елементарних знань, дитина стримано емоційно реагує на художньо-естетичний об'єкт, інколи відчуває потребу поділитися своїми враженнями з іншою особою. *Достатній рівень* відрізняється: осмисленим (на рівні вікових особливостей) виокремленням художніх переваг, необхідним об'ємом знань, помітним емоційним переживанням, активністю й бажанням художньо-естетичної діяльності та творчості.

Відповідно до визначених критеріїв було здійснено педагогічне спостереження художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку під час проведення діагностичних завдань естетико-виховного напрямку, екскурсій по ЗДО, виставок художніх творів. Так, під час екскурсій до театрального та бібліотечного куточків (або перегляду відеозапису) ми спостерігали за реакцією дітей на об'єкти образотворчої діяльності, найбільшою зацікавленістю або байдужістю; до чого вони доторкалися, що хотіли розгледіти ближче та ін., як часто та емоційно діти реагували на побачене. Під час бесіди ми звертали увагу на найкращий рівень сформованості елементарних художньо-естетичних знань та вражень про малюнки у більшості дітей молодшого дошкільного віку.

Зазначимо, що більшість досліджуваних дітей молодшого дошкільного віку знають та відгукуються на різні прояви художньо-естетичної краси предметів образотворчого мистецтва, але самостійний пошук інформації з мистецьких питань та поповнюваність художньо-естетичних знань на низькому рівні.

Тестування з метою визначення художньо-естетичної вихованості досліджуваних дітей молодшого дошкільного віку відбувалося за рекомендаціями Б. Андрієвського, Т. Голінської, В. Григоренко, А. Зосимовського, І. Зязюна, Л. Калуської, А. Ковальова, Н. Миропільської, В. Моляко, О. Музики, Н. Ничкало, Н. Рідзвяної, О. Рудницької, М. Шилової [15; 33; 16; 31; 12; 43; 29] та ін. і складалося із 10-ти запитань та завдань

художньо-естетичного напрямку. Наприклад, «Чи любиш ти малювати? За що?»; «Чим тобі подобається чи не подобається малювати? Чому?», «Як часто ти малюєш вдома з батьками?», «Чи відвідуєш ти гурток для малювання?», «Які свої малюнки тобі найбільше сподобались? А які твого друга?».

Результати показали, що діти цікавляться образотворчим мистецтвом, їм подобається малювати, проте керуються різними мотивами. Дітям цікаво пізнавати нове шляхом спостереження, споглядання, однак їхні відповіді не містять художньо-естетичної оцінки.

Лише невелика частина дітей, які сприймають об'єкти мистецтва на емоційно-творчому рівні. Вони вирізняються певною цілісністю сприйняття, що пояснюється більшою розвинутістю та тренуваністю зорового апарату, розумінням суті того, що сприймається, загальним розумовим розвитком, суттєвими відмінностями в спостережливості.

Наступна група запитань ставилася з метою визначення рівня естетичної реакції на об'єкти та явища образотворчого мистецтва (відчуття кольору, форми). Наприклад, для з'ясування загального розуміння малюнків учням було поставлене запитання: «У чому, на твій погляд, полягає краса малюнку?». Аналіз результатів опитування показав, що більшість дітей дала відповіді, які вказували на переважно особистісне ставлення до запропонованих малюнків. Краса, на їхню думку, у сонечку, у деревах, у квітках тощо. Можна зробити висновок, що сприйняття навколишнього у більшості дітей відбувалося на репродуктивно-фрагментарному рівні.

Наступним завданням передбачало визначення вмінь комбінування словесної та образотворчої діяльності дітей. З'ясувалось, що їм було досить складно проводити аналогію між виниклим словесним образом та відтворенням його у малюнку. В більшості випадків вибір зупинявся на образотворчому варіанті. Це пояснюється тим, що саме малювання як один з видів художньої творчості у молодшому дошкільному віці є не стільки творчістю, скільки мовою дитини, описом того, що вона хотіла б висловити.

Під час проведення цього етапу констатувального експерименту ми відзначили, що більшість малюків виконували завдання зацікавлено, з бажанням виявити свої здібності. Дітям пропонувалося творчо інтерпретувати отримані враження. Суть творчих завдань полягала у вираженні в малюнках почуттів, які виникли в результаті спілкування з природою: «Намалюй красу природи».

Аналіз малюнків та спостереження за процесом роботи показав, що діти охоче виконували завдання, але бачення краси предметів, які вони зображували відображалось, в основному, шляхом відтворення власного розуміння завдання у малюнку. Діти малювали переважно пейзажні картини, які відзначаються багатопредметністю, в них присутня не суттєвість у зображенні особливостей тієї чи іншої пори року (зображення себе, друзів, домашніх тварин тощо). У групі простежувалася відсутність навичок роботи з художніми матеріалами, недостатність знань щодо засобів виразності в образотворчому мистецтві (колір, світло, композиція, малюнок).

Оцінювання з боку емоційності показало, що у малюків переважають позитивні емоції – це виражається в яскравому оформленні малюнків, але із розмаїття природних кольорів і відтінків вони зупиняються лише на кількох найбільш традиційних. Під час інтерпретації малюнка діти акцентували увагу на своїх емоціях – радості, захопленні, сумі, співчутті тощо. Велика частина дітей наслідували один одного.

Комплексне застосування методів дослідження дозволило об'єктивно вивчити рівень сформованості художньо-естетичної вихованості молодших дошкільнят. Таким чином, за результатами дослідження було виявлено, що з 13 обстежених дітей – 1 дитина (7,7%) мають достатній рівень, 3 дітей (23,1%) продемонстрували середній рівень, решта ж – 9дітей (69,2%) мають низький. Результати тестування дітей групи на констатувальному етапі дослідження зведено у таблиці 2.2.

Результати, отримані під час проведення експерименту, виявили необхідність з'ясування причин такого стану сформованості художньо-

естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку. У зв'язку з цим ми здійснили аналіз програм з дошкільного виховання та практики планування навчально-виховної роботи з молодшими дошкільнятами з точки зору досліджуваної проблеми.

Таблиця 2.2

Діагностика рівнів сформованості художньо-естетичної виховності дітей молодшого дошкільного віку

Рівні	Кількість	%
Низький	9	69,2
Середній	3	23,1
Достатній	1	7,7

Серед програм з дошкільного виховання ми проаналізували наступні: «Малятко», «Впевнений старт», «Дитина», «Соняшник», «Я у Світі», зокрема, розділи, які стосуються образотворчого мистецтва. У цих програмах запропоновано дітям теми з образотворчого мистецтва, але водночас бракує вказівок на необхідність здійснення цілеспрямованої систематичної роботи з ознайомлення дітей з нетрадиційними видами малювання, як проявами художнього мистецтва.

Щодо стосується практики планування навчально-виховної роботи, ми встановили, що заняття з образотворчого мистецтва (з малювання) плануються щотижня. Проте в планах навчально-виховної роботи приділяється, на нашу думку, мало уваги художньо-естетичному аспекту цієї роботи. Найчастіше в них можна зустріти лише загальні формулювання, які спрямовують як вихователів, так і дітей тільки на спостереження творів мистецтва, але не ставляться завдання виявляти їх естетичні властивості, формувати вміння давати оцінку таким об'єктам тощо.

Рідко планувалися заняття в гуртку, під час яких здійснювалося безпосереднє та опосередковане сприймання творів образотворчого мистецтва (зокрема нетрадиційними техніками малювання) у порівнянні з її художнім відтворенням у музиці, літературі.

Отримані результати відповідей дозволили зробити висновки, що вихователям найчастіше не вистачає виділеного часу на розв'язання завдань з художньо-естетичного виховання, вони відчують брак необхідної методичної літератури та практичних розробок з даної проблеми. І хоча участь сім'ї у шкільному виховному процесі відіграє велику роль, на жаль, участь батьків у ньому, на думку досвідчених педагогів, незначна, хоча саме сім'я з її неповторним досвідом, традиціями виховання повинна бути найважливішою ланкою процесу художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку.

Результати опитування дозволили констатувати недостатню художньо-естетичну спрямованість діяльності вихователів закладу дошкільної освіти. Отримані відповіді показали, що завдання художньо-естетичного виховання педагоги розуміють нечітко; для планування навчально-виховної роботи в цьому напрямі не вистачає методичної літератури, помітною є недостатність програм з виховання. Для покращення ситуації виникає потреба у проведенні консультацій, лекцій з питань естетичного виховання дітей та необхідність у детальнішій розробці перспективного комплексного плану роботи школи.

Отже, результати констатувального етапу дослідження підтвердили необхідність впровадження у виховний процес обраної групи організаційно-методичного забезпечення для здійснення художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання.

2.2. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання

Художньо-естетичне виховання засобами образотворчого мистецтва завжди мало особливе значення у процесі становлення особистості. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне – це ті

специфічні прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство.

Змістом наступного етапу дослідження було наукове обґрунтування педагогічних умов художньо-естетичного виховання молодших дошкільників засобом нетрадиційних технік малювання, а завданням – добір впливу засобів естетичної виразності з домінантою нетрадиційних технік малювання в процесі художньо-естетичного виховання дітей.

Визначення педагогічних умов полягало у доборі певних видів дидактичних ігор, відповідних форм та методів, організацію спеціального середовища. Метою такої роботи було накопичення художньо-естетичних вражень дітей, що здійснювалося шляхом безпосередньої участі в образотворчому процесі, через вплив на свідомість і дитячі почуття під час сприймання особливостей об'єктів малювання. Заняття проводилися за методичним варіантом використання нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей обраної групи, цьому варіантові відповідали свої методичні завдання, цілі, форми роботи та типи завдань, виходячи із стильових установок, обирався дидактичний матеріал.

Для здійснення художньо-естетичного виховання весь теоретичний та практичний матеріал був зосереджений навколо певних тем, які вивчалися паралельно і одночасно на заняттях з образотворчої діяльності і під час організації різних заходів з використанням нетрадиційних технік малювання.

Для нашого дослідження доцільним буде висвітлення завдань освітньої лінії «Дитина у світі культури», які зафіксовані у програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» стосовно такого виду образотворення, як *малювання*. Так, рекомендується у дітей молодшого дошкільного віку розвивати чутливість до творів образотворчого мистецтва: позитивне ставлення до персонажів, вміння помічати їх характерні особливості, виразність поз, жестів, барвистіть костюмів, розповідати про взаємини між ними. Крім того необхідно формувати вміння розрізняти і називати настрій та душевний стан людини під час аналізу творів мистецтва.

В цей віковий період необхідно продовжувати вчити малювати олівцями, аквареллю, гуашшю, пастеллю, вуглиною: регулювати натиск під час заштриховування, не виходити за контури; зафарбовуючи, вести пензлем лише в одному напрямку, передавати характерність образів. Окремо зауважемо про спонукання до використання у роботі інноваційних технік малювання: псевдофорт (малювання матрицями), флористика (відбивання рослин), малювання клеєм ПВА, свічкою («сліпе» малювання), зубною щіткою тощо [3, с. 137-139].

Застосування нетрадиційних технік малювання як засобу художньо-естетичного виховання дітей обраної групи ми пропонуємо здійснювати в освітньому процесі за такими напрямками:

- естетично-розвивальне середовище (естетика приміщень, побуту, етичне виховання);
- предмети художньо-естетичного циклу (музичне виховання, малювання, ліплення, аплікація);
- предмети загально-розвивального циклу (мовленнєве спілкування, художня література, ознайомлення з природою, ознайомлення з навколишнім світом);
- застосування методів і прийомів методичного супроводження малювання нестандартними техніками;
- використання дидактичних ігор на заняттях;
- використання нетрадиційних технік малювання у повсякденному житті (самостійна художня діяльність, музикування, художня праця, ігрова діяльність);
- гурткова робота (гурток «Живопис»);
- робота з батьками вихованців (організація спільного проведення свят, занять, розваг, екскурсій).

Саме ці позиції ми використовували у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов, які стали чинниками художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку.

В естетично-розвивальному середовищі експериментальної групи ми пропонуємо оформлення художньо-естетичного, де розміщені куточки олівчики, листочки пензлики, трафарети та ін.. Також розміщувати фото дітей групи під час занять.

Методичне забезпечення здійснення естетичного виховання припускає використовувати засоби нетрадиційних технік малювання у повсякденні та на предметах загально-розвивального циклу. Наприклад, на заняттях з образотворчого мистецтва ми пропонуємо включати елементи музичного супроводу або літературного опису тих образів, які зображуються (пейзажу або тварин). Ознайомлення з природою можна поєднувати з підготовкою матеріалів для нетрадиційних технік малювання й спрямувати певній меті такого інтегрованого заняття.

У ході проведення комплексу заходів щодо художньо-естетичного виховання засобами нетрадиційних технік малювання важливо використовувати таку форму як обмін думками щодо репродукцій картин, улюблених творів синтетичного мистецтва (дитячої вистави, мультфільму), спогадів про подорожі.

З метою художньо-естетичного виховання ми застосовували нетрадиційні техніки малювання у навчально-виховних заходах художньо-естетичного циклу: музичних занять, малювання, ліплення, аплікація на заняттях та під час самостійної образотворчої діяльності дітей (Додаток Б).

На заняттях та інших виховних заходах вихователь, знайомлячи дітей з нетрадиційними техніками малювання використовує певні методи та прийоми. Так, використовуються *наочні методи*, серед яких: розглядання предметів, об'єктів природи, творів мистецтва, малюнків тощо; «спостереження, споглядання, простеження (спостерігання) дій педагога під час демонстрування ним зразків креативної поведінки в різних ситуаціях, пов'язаних з образотворчою діяльністю» [50]. За допомогою наочних методів, свідчить науковці, педагог навчає дитину «дивитися та бачити» красу і мінливість світу, «цінність творів образотворчого мистецтва,

вправність і точність рухів, користування зображальними матеріалами та приладдям в процесі зображення, способи досягнення образно-естетичної виразності продукту власної творчості» [50].

Вихователь продумує, що будуть розглядати діти і що запам'ятовувати для подальшого зображення. Чим точніше визначені форма предмета, його будова, названі частини, тим легше передаються ці властивості в малюнку. Тих, хто першим знайшов спосіб зображення, педагог може викликати до мольберта для показу. Та якщо всі діти без особливих ускладнень знаходять ці способи, вихователь надає можливість кожному діяти самостійно, але правильно відображаючи властивості, притаманні наданому предмету.

Допущену помилку слід замінити і виправити в процесі заняття порадою, запитанням, прикладом інших дітей, викликом до мольберта, особистим показом, пояснення на зразку або іншому якомусь зображенні, доступному дитині. В кінці занять при аналізі нічого виправити дитина вже не зможе і тільки випробує неприємне відчуття від того, що помилився.

Вихователь повинен знати: основне завдання наочного матеріалу – навчити дітей правильно користуватися ним, доповнюючи свої знання про предмети і способи їх зображення.

Поміж групи *словесних методів* ми використовували мистецтвознавчу розповідь, бесіду, обговорення, запитання, заохочення, пораду. «Словесні методи за своїм призначенням мають транслювати дитині інформацію про красу у всіх її формах, спрямувати осмислення дитиною «картини світу» та оцінювання себе як створювача зображальної продукції... Словесні методи також спрямовані на розвиток усіх сфер особистості (інтелектуальної, комунікативної, емоційної тощо). Вони спонукають дитину до активного спілкування, діалогу» [50].

Серед групи *практичних методів* в особистісно-орієнтованій технології образотворчої діяльності ми використовували експериментування із зображальними матеріалами, вправи у техніках зображення. Це сприяло актуалізації уяви, мислення, а не лише пам'яті. Оволодіння зображальною

технікою ми намагалися досягти завдяки таким прийомам, як робота поруч з педагогом, спільні дії, співтворчість, маніпулювання зображальними матеріалами, гра в художників. Пропонували дітям «повчитися у художників», «розгадати їх секрети» (Додаток В). Таким чином, діти входитимуть у світ образотворчого мистецтва, навчаючися розмірковувати, спостерігати, милуватися – в такі хвилини й зароджується у дітей художньо-естетичне сприйняття, смаки, художньо-естетичні почуття та як наслідок загальна естетична культура.

Означені методи деяким чином перекликаються з тими, які пропонує застосовувати В. Котляр. Він перелічує ті найбільш ефективні методи навчання дітей образотворчій діяльності, які використовуються у сучасній практиці закладів дошкільної освіти: «дослідницький метод; метод засвоєння слів-понять, які означають еталонні властивості предметів та явищ; метод демонстрування раціональних способів та засобів виконання запропонованого завдання; вправлення; усна інструкція; бесіда; розповідь» [19, с. 82]. Але, як бачимо, серед цих методів є такі, що відрізняються від названих нами раніше.

Для нашого дослідження цікавими є такий метод як дослідницький. Метою його полягає у формуванні «здібностей дитини до образотворчої діяльності, оскільки для неї створюється ситуація, в якій формуються нові уявлення про зовнішні ознаки предметів та явищ, або закріплюються засвоєні раніш уявлення в нових для неї умовах» [19, с. 82]. Крім того, дитина може оволодіти логічною послідовністю та засобами сприймання об'єктів або явищ. Об'єкти образотворчої діяльності обстежуються цілеспрямовано й у таких етапах:

- спочатку відбувається сприймання загального зовнішнього вигляду об'єкта;
- потім виокремлюється основні його елементи й визначаються їх ознаки (форма, колір);

– далі робиться визначення просторового положення цих елементів (зверху, знизу, зліва, справа, посередині) та їх пропорційних співвідносин (більше, менше, однакові);

– наступним кроком є виділення другорядних елементів (деталей, що входять до складу головних), якщо в цьому є необхідність, і визначення їх ознак (положення в просторі, пропорційного співвідношення);

– і вже на останок – відбувається повторне загальне сприймання об'єкта [19, с. 82-83]. Деякі елементи або етапи цього дослідницького методу можна використовувати також з дітьми молодшого дошкільного віку. Але необхідно враховувати особливості розвитку дітей цього віку. Саме тоді починається новий етап їхнього життя в оволодінні образотворчою діяльністю – вона орієнтується на форму зображуваного об'єкта та її відтворення.

Як пояснює В. Котляр, своєрідність самостійного досягнення форми дитиною цього віку полягає в тому, «що вона в рівній мірі спирається як на зорові, так і на рушійно-дотикові уявлення про предмет. При цьому дитина не робить спроби точно й повно передати обрис відтворюваного об'єкта зі всіма його деталями (це в більшій мірі стосується зображення багатоскладових об'єктів, наприклад, постаті людини, тварини, птахів та ін.), а лише фіксує в узагальненому вигляді те, що, на її думку, є найбільш важливим» [19, с. 94]. Наприклад, зображуючи статуру людини чи тварини, дитина не прагне до точного відтворення форми, а значною мірою лише констатує наявність тих чи інших деталей, хоча в побудові образів все більше починає орієнтуватися на зорові враження.

Однією з форм організації образотворчої діяльності з використанням нетрадиційних технік малювання у дошкільному навчальному закладі «Ромашка» села Петрівка-Роменська, Гадяцького району, Полтавської області була гурткова робота. Назва гуртка – «Живопис», метою роботи якого є створення умов для художньо-естетичного виховання та розвитку дітей, з урахуванням їх вікових особливостей. Саме ця форма роботи

дозволяє експериментувати з різними матеріалами, інструментами та техніками. Комфортні умови, розкута увага сприяють більш самостійній роботі, стимулюванню до творчості, відчужують від механічного копіювання.

У закладі дошкільної освіти існує ще одна форма організації образотворчої діяльності – робота з батьками вихованців, до якої входить: консультації з батьками, спільна організація занять, розваг, свят, екскурсій, ведення куточку для батьків. Забезпечення взаємодії з батьками сприяє підвищенню художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку.

Серед форм організації образотворчої діяльності з використанням нетрадиційних технік малювання ми пропонуємо *малювання під музику*. Наприклад, дитячі пісні, музичні твори Ф. Шопена, П. Чайковського, Ф. Ліста та ін. у аудіо- та відео запису). Слухання музики розвиває інтерес до неї, любов, підвищує художньо-естетичне сприйняття. Ми пропонували дітям намалювати те, що вони чули, намалювати музику. Це мало подвійний ефект, у тому числі для кращого запам'ятовування музичного твору, для закріплення естетичних вражень дітей.

Намалювати музику – для дорослої людини це не завжди зрозуміло, проте діти розуміли завдання і створювали чарівні малюнки, які ми потім розглядали, знову прослухуючи музику. Таким чином, ми розвивали не тільки складові художньо-естетичної вихованості (естетичне сприйняття, естетичні смаки, естетичну культуру, естетичні почуття) а й виховували творчу людину, що існує в кожній особистості дитини й яку необхідно розвивати нам, педагогам (Додаток Г).

Ми згодні з Г. Сухоруковою, О. Дроновою, Н. Голотою, що специфіку дошкільної освіти визначає гра. Ігрова форма навчання, стверджують науковці, створила систему ігрових методів та прийомів, які також є особистісно-орієнтованими. «Вони виступають способами спільного (педагога та дітей) розвитку сюжетно-ігрового задуму через постановку

ігрових завдань і виконання відповідних (адекватних) ігрових дій, спрямованих на навчання та розвиток дітей» [50].

З метою формування художньо-естетичних почуттів та художньо-естетичного сприйняття в процесі малювання нетрадиційними техніками ми використовували дидактичні ігри: «Повітряні кульки» «Впізнай і домалюй» «Так чи не так?» «Домалюй візерунок!» «Назви вірно колір» та інші (Додаток Д).

Навчаючи дітей складати візерунки, вихователь повинен звернути їх увагу на освоєння способів розташування візерунка в квадраті, колі, розетки. Коли дитина бачить перед собою силуети сукні, шапочки, рукавички або фартушка, – вона не просто наносить візерунок, а замислюється над його розташуванням. Щоб сукня вийшла красивою, можна запропонувати нанести узор на рукава і поділ (як іноді прикрашають її вишивкою) або розкидати квіти по всій сукні – результат також буде дуже чудовий. (Додаток Е).

Отже, наша робота щодо визначення педагогічних умов художньо-естетичного виховання була спрямована на можливості нетрадиційних технік малювання у цьому процесі. Педагогічні умови художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання характеризуються наступними позиціями:

- створенням естетично-розвивального середовища (естетика приміщень, побуту, етичне виховання) для моделювання змісту художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку;

- систематичне використання нетрадиційних технік малювання на заняттях художньо-естетичного циклу (музичне виховання, малювання, ліплення, аплікація), загально-розвивального циклу (мовленнєве спілкування, ознайомлення з природою, з навколишнім світом) та у повсякденні (самостійна художня діяльність, музикування, ігрова діяльність);

- застосування методів і прийомів педагогічного супроводження малявання нестандартними техніками;

– використання різних форм організації образотворчої діяльності з використанням нетрадиційних технік малювання (гурткова робота, робота з батьками вихованців).

Через чарівний потенціал цих технік ми отримуємо можливість формувати у дітей естетичне сприйняття творів образотворчого мистецтва, естетичні смаки, естетичну культуру через те, що поєднує красу і сенс християнської віри та нашої самобутньої культури, тобто закладати основи становлення духовної, художньої та естетично вихованої особистості, культурного громадянина своєї Батьківщини.

Висновки до другого розділу

У дослідженні було обґрунтовано критеріально-рівневе оцінювання та здійснено констатувальну діагностику художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку. У процесі діагностики художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку ми враховували: художньо-естетичне ставлення до мистецтва, рівень розвитку художньо-естетичного сприйняття (милування) творами, емоційність реагування на художні образи мистецтва; активність, самостійність, ініціативність у власній творчій діяльності.

Визначено критеріальний апарат дослідження. Так, критеріями художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку є: *художньо-естетична обізнаність, емоційно-пучуттєва реактивність, творча дієдатність*, які відповідають компонентам: *когнітивному, ціннісно-спонукальному, творчо-результативному*.

Результати констатувального етапу дослідження та їх кількісний аналіз свідчать про те, що рівень художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку потребує дотримання педагогічних умов. Для здійснення художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку ми

використовували нетрадиційні техніки малювання, що мало позитивний вплив на підвищення рівня художньо-естетичної вихованості, естетичної культури у дітей.

Отже, нетрадиційні техніки малювання будуть ефективним засобом художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлено результати теоретичного дослідження та запропоновано практичне вирішення проблеми художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання. Проведене дослідження та виконання поставлених завдань дали підстави для таких висновків:

1. Проблема художньо-естетичного виховання певним чином представлена у спадщині видатних українських та зарубіжних педагогів, психологів, митців та мистецтвознавців, які зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання, насамперед, визначивши основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку.

На основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що поняття «художньо-естетичне виховання» науковцями розглядається у широкому значенні як формування естетичних якостей особистості через залучення до цінностей мистецтва, вітчизняної та світової культури; у більш вузкому педагогічному значенні – як забезпечення спеціально організованих умов для духовного збагачення особистості засобами мистецтва, формування естетичної культури, світоглядних уявлень, ціннісних художніх орієнтацій у соціокультурному просторі (за Людмилою Масол).

Художньо-естетичне виховання є цілеспрямованим процесом, мета, завдання, зміст, засоби і методи якого визначаються, плануються та творчо реалізуються спеціально підготовленими педагогами для здійснення навчально-виховної діяльності, відповідно до завдань суспільства щодо формування підростаючого покоління.

2. На основі аналізу наукової літератури та практики з'ясовано, що нетрадиційні техніки малювання, як складова образотворчих засобів художньо-естетичного виховання позитивно позначається на особистості дитини і допомагає вплинути на подальший загальний естетичний розвиток

дошкільника: дитина навчається дослідницькій поведінці в соціумі і, граючись, пізнає зображальні можливості різних матеріалів; асоціативна уява дітей стає більш активною і продуктивною; здобувають унікальний досвід творчої самореалізації; стають самостійніші, впевненіші й активніші художньо-пошукові дії. Нетрадиційні техніки малювання розвивають художньо-образне мислення, духовну культуру; активізують пізнавальні процеси; збагачує почуттєву сферу; посилюють емоційність сприймання; стимулюють розвиток творчих здібностей, творчої уяви, фантазії; формує елементи художньо-естетичного досвіду у дітей молодшого дошкільного віку, що стає запорукою її подальшого духовно-культурного розвитку.

3. Критеріями художньо-естетичної вихованості дітей молодшого дошкільного віку визначено: 1) *художньо-естетична обізнаність* з показниками – наявність елементарних естетичних знань та вражень, прояв інтересу до творів мистецтва, 2) *емоційно-почуттєва реактивність* з показниками – здатність емоційно переживати та оцінювати естетично значущі предмети, явища та твори образотворчого мистецтва й насолоджується ними, 3) *творча дієздатність* з показниками – готовність до художньо-естетичної діяльності та творчості. Визначені критерії відповідають наступним компонентам: *когнітивному, ціннісно-спонукальному, творчо-результативному*. Взявши за основу критерії та їх показники визначено три рівні художньо-естетичної вихованості: низький, середній, достатній.

З метою реалізації завдань констатувального експерименту для перевірки засвоєння дітьми молодшого дошкільного віку програмового матеріалу було дібрано індивідуальні експериментальні завдання в ігровій формі, проведено спостереження, бесіди. Результати констатувального експерименту показали, що навчання й виховання дітей засобами образотворчого мистецтва за традиційними програмами та традиційними методиками потребує удосконалення за всіма показниками і критеріями.

4. Визначено та теоретично убігрунтовано педагогічні умови художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку засобами нетрадиційних технік малювання, які характеризувались наступними позиціями:

- створенням естетично-розвивального середовища (естетика приміщень, побуту, етичне виховання) для моделювання змісту художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку;

- систематичне використання нетрадиційних технік малювання на заняттях художньо-естетичного циклу (музичне виховання, малювання, ліплення, аплікація), загально-розвивального циклу (мовленнєве спілкування, ознайомлення з природою, з навколишнім світом) та у повсякденні (самостійна художня діяльність, музикування, ігрова діяльність);

- застосування методів і прийомів педагогічного супроводження малявання нестандартними техніками;

- використання різних форм організації образотворчої діяльності з використанням нетрадиційних технік малювання (гурткова робота, робота з батьками вихованців).

Використання образотворчого мистецтва в процесі естетичного виховання дітей дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти. Як один із засобів емоційно-образного пізнання дитиною навколишнього світу та формування гармонійної культурної особистості, нетрадиційні техніки малювання можуть стати ефективним засобом художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку.

До перспективних напрямів дослідження відносимо експериментальне впровадження педагогічних умов художньо-естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку з використанням нетрадиційних технік малювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвський Б.М., Голінська Т.М. Естетичний розвиток школярів засобами синтезу мистецтв: Монографія. Херсон: Айлант, 2007. 184 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богуш. К.: Видавництво, 2012. 26 с. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/basic1/>
3. Білан О. І. Українське дошкілля : програма розвитку дитини дошкільного віку; за заг. Ред.. О.В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.;
4. Вітковська Н., Щербо А., Джола Д. Формування естетичної культури дошкільників і молодших школярів. Тернопіль : Мандрівець, 2008. – 151 с.
5. Воробей М. М. природа як засіб емоційно-естетичного розвитку дошкільників (на прикладі німецького досвіду). Педагогічні науки: збірник наукових праць. В.107, 2012. С.18-25.
6. Выготский Л. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологический очерк: Кн. Для учителя. 3-е изд. М., 1987.
7. Выготский Л.С. Мышление и речь / Собр. Соч.:В 6 томах. Москва, 20005ю Т.2. 352 с.
8. Гельвеций К.А. Об уме. М.: 1938. С. 265/ URL: <https://sheba.spb.ru/za/idestet-vospit2-1973.htm>
9. Григоренко В.Є. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва: дис. канд. пед.. наук.: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 311 с.

10. Дмітрієва І. Сприйняття та розуміння творів образотворчого мистецтва учнями допоміжної школи. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. К., 2001. Вип. 32. Ч. II. 106 с.
11. Естетика: Навч. Посіб. / за ред. В.О. Лозового. К.: Юрінком Інтер, 2003. 208 с.
12. Зосимовський А. Критерії естетичної вихованості у дитини дошкільного віку. Харків : Університет, 2010. – С. 12-16.
13. Історія мистецтв: URL// <https://sites.google.com/site/istoriamistectv97/home>
14. Калініна Л. Естетичне виховання молодших школярів як соціально-педагогічна проблема. *Рідна школа*, 2006. № 3. С. 24 – 26
15. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дитини дошкільного віку «Соняшник» : навч-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 200 с.
16. Ковальов А. До питання про структуру естетичного виховання дошкільника. Тернопіль : Джура, 2011. С. 22-27.
17. Коменський Я., Локк Д., Руссо Ж., Песталоцци И. Педагогическое наследие. М.: Педагогика, 1989. 419 с.
18. Кононко О., Плохій З., Гончаренко А. та ін. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». К. : Світич, 2009. 208 с.
19. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 200 с.,
20. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : Підручник. К. : Знання, 2007. 447 с.,
21. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : Підручник. К. : Знання, 2007. 447 с.
22. Левчук Л. Т., Панченко В. І., Оніщенко О. І., Кучерюк Л. Ю. Естетика: Підручник / За заг. ред. Л. Т. Левчук. — 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Вища шк., 2006. 431 с.

23. Лисенко Н.В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського докiлля: У 3-х частинах. Ч.2: Навч. посiб. К.: Видавничий Дiм «Слово», 2010. 360 с.
24. Лозова В.І., Троцько Г.В. Питання теорії виховання. Х., 1995. С. 126.
25. Луначек Й. Основы изображения с натуры. К.: Изд-во Ан УССР, 1061. 127 с.
26. Макаренко А. Методика виховної роботи. К., 1990. 123с
27. Максимчук В.М. Казкова подорож на уроках образотворчого мистецтва. Методичний посiбник
28. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України//Шкільний світ (вкладка).- 2002.-№9.-С.1-16
29. Миропільська Н., Рагозіна В. та ін. Заняття художньо-естетичного циклу : посiбник. – Тернопiль, 2011. – С. 25-32.
30. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / за ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкалою Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
31. Моляко В. Здiбності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Музика. Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
32. Мосіяшенко В. Естетичне виховання – складова педагогічної системи К. Ушинського. Шлях освіти. 2003. № 2. С. 51- 54.
33. Ничкало Н., Зязюн І., Рудницька О. та ін. Розвиток категорії «естетичне виховання» в системі мистецької освіти. [за ред. Н. Ничкало]. Чернівці : Обрiй, 2005. – С. 55-75.
34. Онiщенко О. Естетичне виховання: історичні традиції та сучасність// Мистецтво та освіта. 1998. №3. С. 2-6
35. Онiщенко О. Методологічні принципи Аристотеля: від понятійної конкретики до концептуальної цілісності / ГВУЗ «Приазовський державний технічний університет», 1998 г. №5 URL: <https://cyberleninka.ru>

36. Пермяков О.А., Морозов В.В. Педагогіка : навч. посіб. 2-ге вид., К. : Знання, 2010. 171 с.
37. Підкасистий П. Психологія і педагогіка : підручник. Тернопіль : Джура, 2010. – 511 с.
38. Поніманська Т.І., Дичківська І.М. Дошкільна педагогіка. Практикум: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, спеціальність «Дошкільне виховання». К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. - 352с.
39. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.07.2010 р. № 2442-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>;
40. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) У 2 ч. Ч.І. Від народження до трьох років Аксьонова О.П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.
41. Прокопова О.П. Психологічна складова естетичного виховання школярів у процесі навчання. *Проблеми сучасної психології* . Кам'янець Подільський: Аксіома, 2008. №2. URL: journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/163290/162237
42. Ракитин В.И. Искусство видеть. М.: Знание, 1992. 128 с.
43. Різдяна Н. Проблеми і пошуки у вивченні художніх здібностей : збірник. Львів : Слово, 2013. – С. 105-122.
44. Розвиток теорії естетичного виховання: URL: <http://ukped.com/statti/zagalna-pedagogika/5309-rozvytok-teorii-estetichnoho-vykhovannia.html>
45. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання . Львів-Краків-Париж, 1993. 126 с.
46. Русова С. Вибрані педагогічні твори. К.: Освіта, 1996. 304 с.
47. Сбруєва А.А., Рисіна М.Ю. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: Навчальний посібник. Суми: СумДПУ, 2000. 208 с.

48. Сухомлинський В. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Радянська школа, 1977. Т.3. 670 с.,
49. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. К.: Радянська Україна, 1988. 286 с.
50. Сухорукова С.В., Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі. Підручник. За аг. ред.. Г.В.Сухоруковою. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.: ил.
51. Танько Т. П., Чернявська М. В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина ХХ століття) : навч. посіб. Харків : ХНПУ, 2017. 204 с.
52. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори. М., 1974. с.287
53. Философия культуры: Становление и развитие / под ред. М. Кагана, Ю.Перова, В.Прозерского, Э.Юоровской. СПб. : Лань, 1998. 448 с.
54. Химинець В.В., Кірик М.Ю. Інновації в початковій школі. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 312 с.,
55. Хом'як О.А. Ретроспективний огляд проблеми виховання естетичного смаку в системі науково-культурологічного пізнання. URL// <https://nv-kogpi.ucoz.ua/vupysk6/Khomyak.pdf>
56. Шестаков В. Очерки по истории эстетики. От Сократа до Гегеля: Мысль, 1979. 372 с., URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/schest/index.php
57. Шилова М. Діагностика естетичної вихованості дошкільників і молодших школярів. Тернопіль : Джура, 2009. – С. 55-60.
58. Шміт Ф. І. Психологія малювання : для педагогів . К.: Держ. вид-во, 1921. – 115 с.
59. Юм Д., А. Ф. Грязнова Исследование о человеческом разумении.– М. : Прогресс, 1994. – 237 с. – (Б-ка журнала «Путь»).

ДОДАТКИ

Додаток А

Приклади виконання нетрадиційних технік малювання

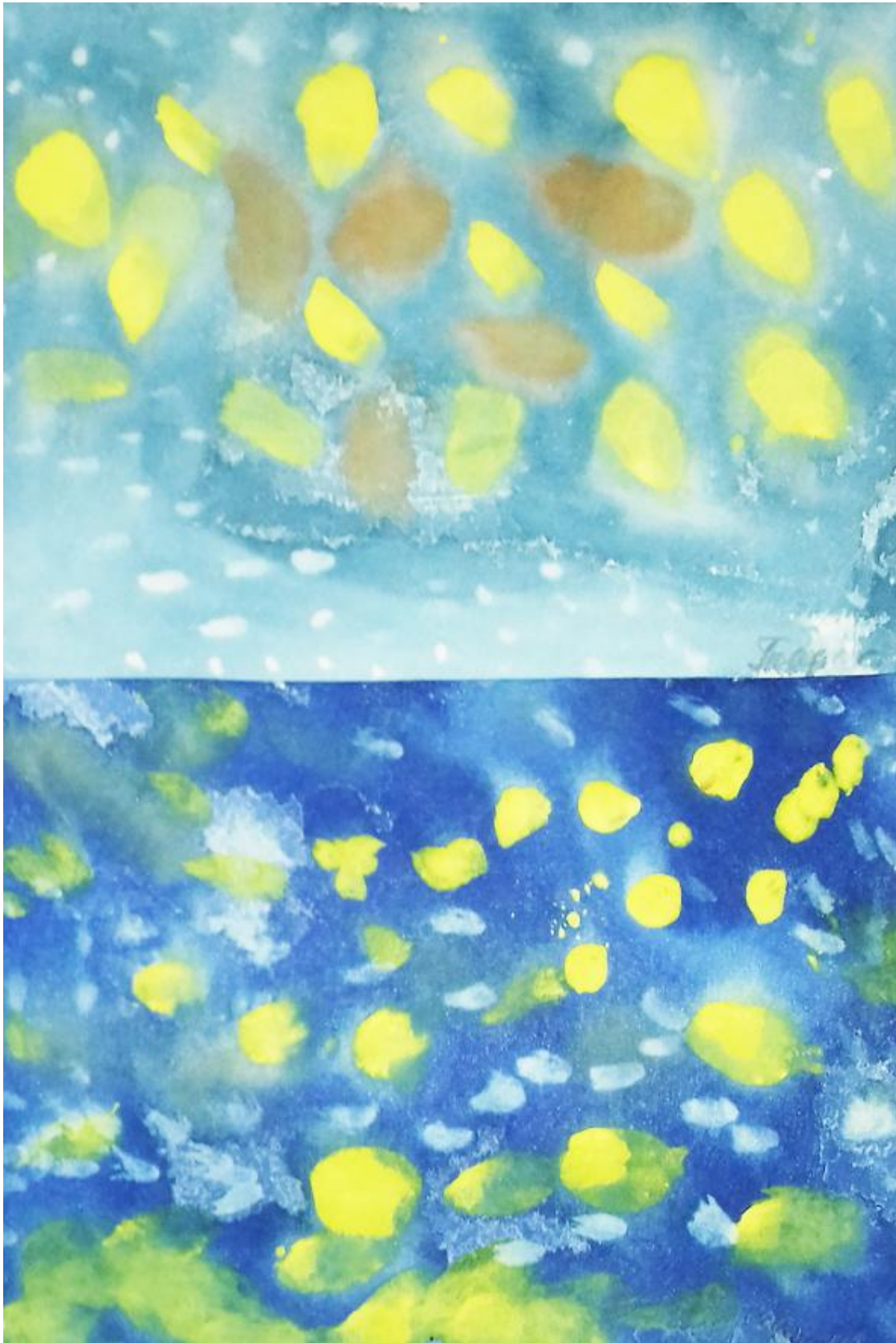

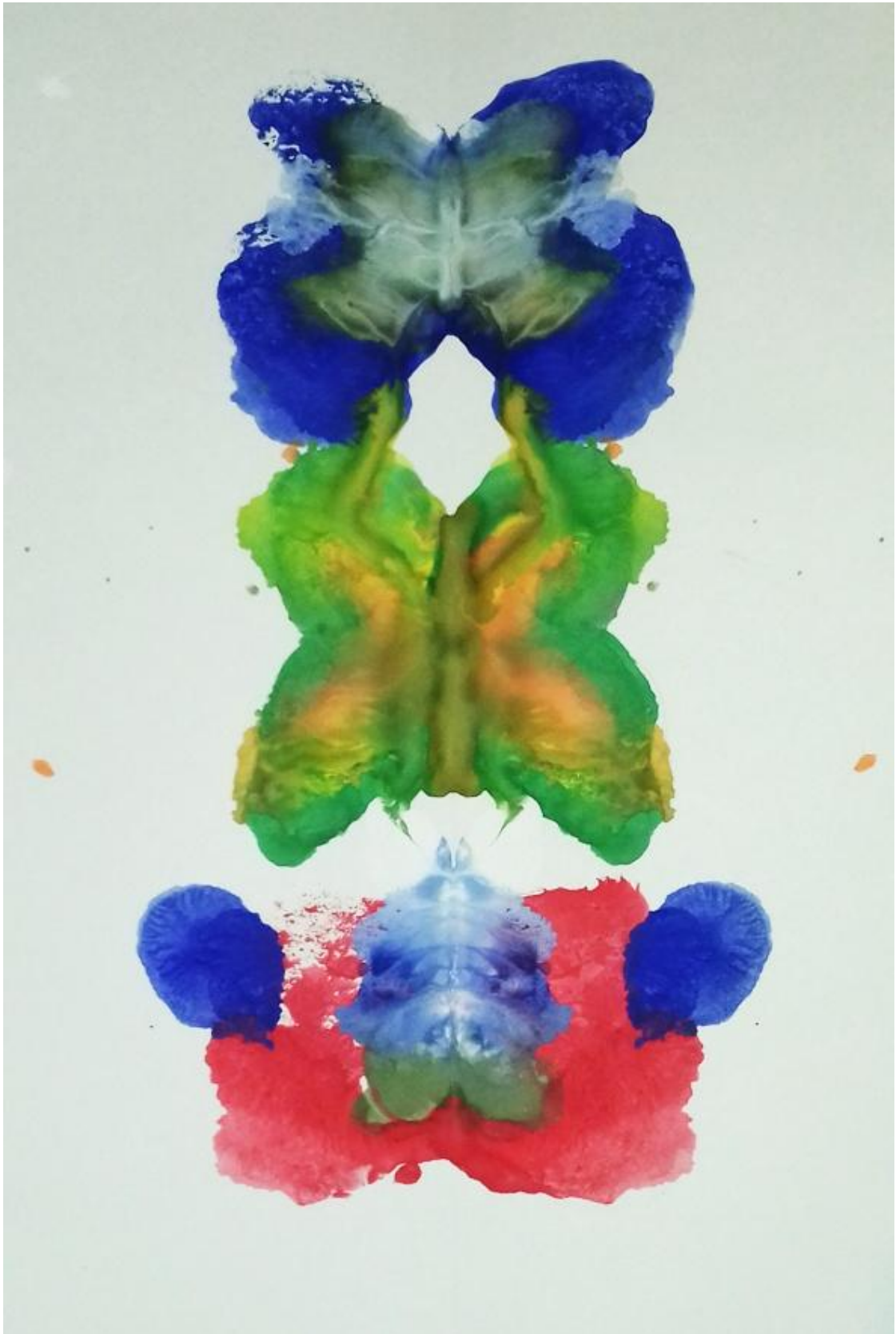

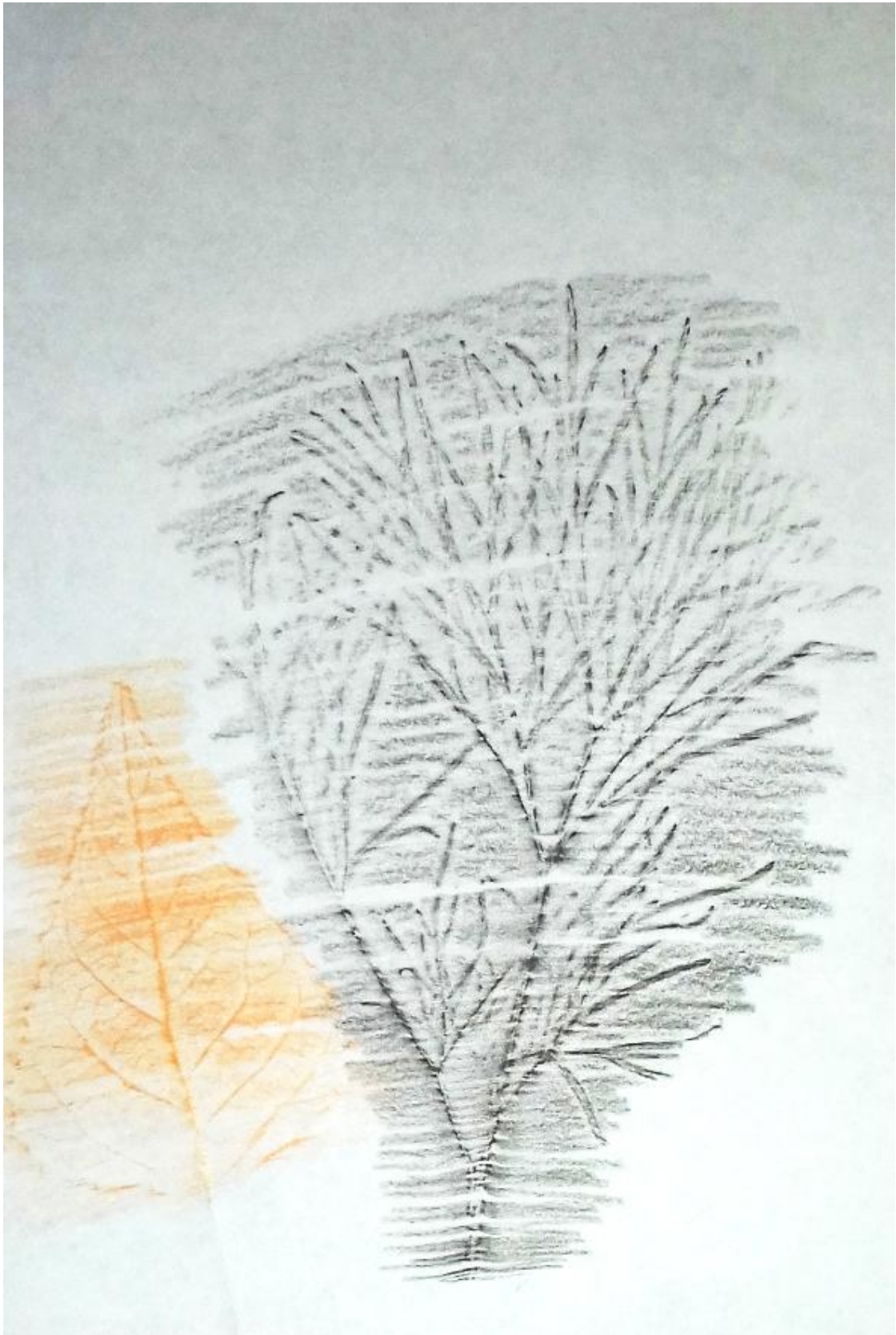

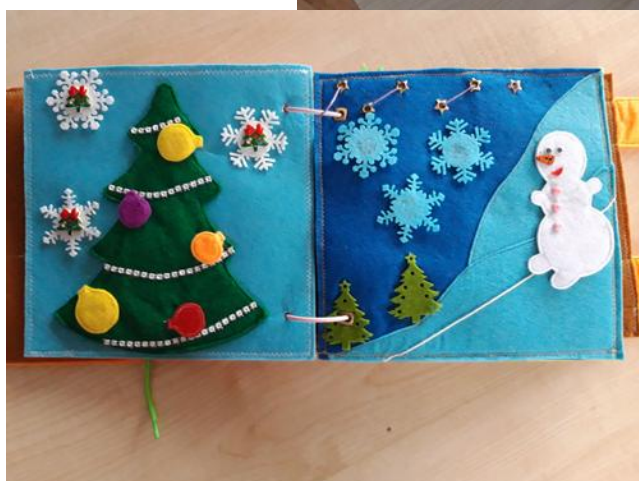

Додаток Б

Додаток В

Заняття «Вчимося у видатних художників»

Мета : на прикладі репродукцій відомих художників, зокрема, А. К. Саврасова дати дітям уявлення, якою може бути майстерність художника; формувати у дітей художнє сприйняття навколишнього світу; дати дітям відчуття себе в ролі художника; вправляти дітей у вмінні зображати заданий предмет чи істоту.

Хід заняття: Дітям пропонується переглянути репродукцію відомого художника, проаналізувати зображене, спробувати доступними засобами (пензлик, акварельний папір, акварель) зобразити побачене.

Заняття «У світі птахів»

Мета : формувати у дітей художнє сприйняття навколишнього світу, зокрема, світу птахів; вправляти дітей у вмінні зображати заданий предмет чи істоту.

Хід заняття: Дітям пропонується послухати звуки, які відтворюють спів різних птахів і за допомогою фарб зобразити конкретну пташку. Вихователь закріплює з дітьми назви птахів, особливості їх окрасу.

Заняття «Намалюємо музику»

Мета : формувати у дітей художнє сприйняття навколишнього світу, зокрема, світу звуків; розрізняти ніжні та ритмічні мелодії.

Хід заняття: Дітям пропонується послухати музику; порівняти музику з веселкою, або яскравими крапочками, спробувати доступними засобами(пензлик, акварельний папір, акварель) під ніжну мелодію зобразити веселку, під ритмічну – крапочки.

Додаток Д**Дидактичні ігри з використанням нетрадиційних технік малювання****1. Дидактична гра « Повітряні кульки »**

Мета : формувати у дітей уявлення про колір; вправляти дітей у зіставленні предметів за кольором, домальовуючи кульку потрібного кольору.

Хід гри : на листку приклеєні кольорові нитки. Дітям пропонується домалювати кольорові кульки. Вихователь закріплює з дітьми назви кольорів та форму предмету.

2. Дидактична гра « Так чи не так »

Мета : вчити дітей у композиції картини помічати помилку, порушення цілісного поєднання кольорів.

Хід гри : у композиції картини, виконаній у холодній гамі, вводиться яскравий колір (накладається клаптик паперу, що порушує цілісне поєднання кольорів). Діти повинні знайти помилку, визначити кольорову гаму і пояснити, чому стало некрасиво.

3. Дидактична гра « Домалюй візерунок »

Мета : вправляти дітей у розвитку уваги, пам'яті, розвивати чуття симетрії з подальшим розфарбуванням.

Хід гри : на аркуші паперу намальований початок візерунку. Дітям потрібно продовжити візерунок далі і розфарбувати

4. Дидактична гра « Хто пробіжав по стежині »

Мета : закріпити знання про перекриваючу властивість акварелі та гуаші.

Хід гри : дітям одягають на 2 пальчика резинку з мордочкою тварини. Пальчики обмакують у фарбу відповідного кольору. «Фарбованими» пальчиками «тварини» проходять по чорному полю (чорному аркушу паперу). Ведучий відгадує, хто із тварин забруднив лапки в акварелі, а хто – в гуаші (акварель не залишає слідів).

5. Дидактична гра « Ньюанс та контраст »

Мета : ознайомити дітей із значенням слів « ньюанс », « контраст »;
вчити визначати контрастні кольори та ньюанси кольорів (відтінки)

Хід гри : на підлозі розкладено кружечки різних кольорів. Кожна дитина вибирає собі один кружечок. Вихователь називає слово « контраст », промовляючи його дуже різко. Діти повинні знайти свою контрастну пару та загарчати одне до одного. Вихователь промовляє « ньюанс » - діти шукають свою ньюансну пару та муркотять, наче кошенята.

6. Дидактична гра « Чарівні квіти »

Мета : розвиток відчуття кольору, засвоєння колористичної виразності, вправляння в добиранні кольорових діад і тріад.

Хід гри : вихователь показує дитині поліхромні квіти, виконані способом накладання за мотивами народних узорів, і пропонує самостійно зробити дві чарівні квітки : одну – з двох, а іншу – з трьох кольорів. Педагог фіксує спосіб добирання барвосполук дитиною; готові квіти наклеюються в альбом для аналізу барвосполуки

7. Дидактична гра « Впізнай і домалюй »

Мета : вправляти дітей у розвитку уваги, розвивати чуття симетрії; виявити рівень знань у виборі кольору предмета.

Хід гри : на листках намальована половина якогось предмета (квітка, хатинка, ялинка...). Потрібно зафарбувати цю частинку малюнка і зробити його відбиток (монотипія)

Додаток Е

Додатки Є

Заняття з використанням нетрадиційних технік малювання**Заняття «Качечки-долоньки»**

Мета : представити дітям нетрадиційну техніку малювання долоньками. Вправляти дітей у вмінні зображати заданий предмет чи істоту за допомогою своїх долоньок.

Хід заняття: Дітям пропонується спробувати доступними засобами (долонька, пензлик, папір, гуаш) зобразити каченят. Спочатку зафарбувати долоньку, зробити відбиток так, щоб передати тулуб, хвіст та голівку качечки, спробувати ще раз; потім домалювати водичку, дзьобик, око, лапки.

Бесіди з дітьми ЕГ про нетрадиційні техніки малювання

Дорогі діти! Я вас хочу запросити в чарівний світ художньої творчості.

Але перед цим, я хочу задати вам декілька питань:

– Що ви бачите навколо себе?

Так, це світ предметів та живих істот.

– Цей світ навколо вас має розмаїття форм?

Так, є великі предмети та маленькі, вони розташовані поряд і у далекому просторі.

– А розмаїття кольорів?

Так, кожен предмет або істота мають характерний лише їм колір.

– Які форми оточують нас?

Так, і круглі, і овальні, й прямокутні, й складні, такі, наприклад як люди, дерева, птахи й інше.

Цей світ навколо вас красивий?

Так.

А чи знаєте ви хто такий художник?

Так, це людина, яка може зобразити й передати красу навколишнього світу, створити свій художній світ.

Ось я і хочу вам представити цей дивний світ та засоби за допомогою яких ми можемо зобразити все, що нас оточує. Ми можемо малювати пензликом, можемо пальчиком, можемо долонькою, навіть паличкою по піску. За допомогою фарб і не тільки: клаптиками паперу, крупною, штампами, листочками й травинками.

Отже, навіть такі маленькі діти як ви можуть бути художниками.

Використання нетрадиційних технік малювання підчас свят та розваг